

EVA POHL

KVINDELIGE KUNSTNERE STÅR NU I SPOTLYSET

Gennembrud – Kvinder i dansk kunst fra 1600-tallet til i dag er et personligt og perspektiverende oversigtsværk med tråde mellem generationer og kunstneriske fællesskaber.

Forfatter, kurator, cand.mag., ph.d. Eva Pohl skriver om sin bog, der kaster lys over en række kvindelige danske kunstnere, der i perioder har været skrevet mere eller mindre ud af den traditionelle ”patriarkalske” kunsthistorie.

Vi lever i en forandringernes tid. Aktuelt står vi i en bølge af interesse for kvinder i kunsten. Deres nyskabende, kunstneriske indsats gennem tiden og deres arbejde for bedre vilkår for deres kvindelige kolleger er nu et interessefelt ikke blot i kunstfaglige cirkler men også i den brede offentlighed. Det oplever vi for tiden i Danmark som emne for debat i DR og dagspressen. Bølgen rejser sig samtidig med, at der er en ny interesse for kvindelige forskere, frihedskæmpere og forfattere, som ikke tidligere har fået den bevågenhed, deres indsats fortjener. Fokus på kvinders bedrifter kan kun hilses velkommen.

Det er imidlertid en bølge, der har taget et meget langt tilløb i Danmark. De fleste har hørt om maleren Anna Ancher – men nu ved vi, at der også var flere andre, for nu at tegne billedet lidt skarpt op. Dels har der de seneste år været vist store udstillinger med kvindelige kunstnere, enten solopræsentationer eller gruppeudstillinger med bestemte temaer eller kunstretninger. Dels har der på det seneste været tiltagende diskussion af kvindelige billedkunstneres, forfatteres og musikeres mulighed for at finde en plads på kunstens scene, samt generelt samfundsmæssigt intensiveret debat om ligestilling og fokus på kvinders forhold. Man fornemmer, at det er en kulturændring, der vil sætte præg på samfundet de kommende år.

Flere store museer har haft værker af kvindelige kunstnere som fokusområde på udstillinger, i forskning og hvad angår erhvervelser til samlingerne. Det er ud fra en erkendelse af, at kunsthistorien har været præget af en mandlig synsvinkel, der i en række tilfælde har resulteret i, at de kvindelige kunstnere har stået i skyggen af deres mandlige kolleger. Omfattende udstillinger på Louisiana Museum of Modern Art i Humlebæk nord for København og Statens Museum for Kunst i København har de senere år trukket publikum tæt hen til værker skabt af kvinder. ”Efter stilheden” var således den velvalgte titel på udstillingen på Statens Museum for Kunst i efteråret 2021 med et stort udvalg af værker af kvindelige kunstnere.

En række danske museer har i 2022 fokus på præsentation af kvindelige kunstnere, som hidtil ikke har været belyst tilstrækkeligt. Også kunsthaller har haft fokus på kvindernes indsats blandt andet ved at vise bestemte kunstneriske bevægelser, hvor kvinderne har gjort sig gældende med nyskabende værker. Det gælder ikke mindst Kunstforeningen GL. Strand i København, hvor man har præsenteret kvinder i surrealismen.

Man kan undre sig over, at selv kunstinteresserede og faktisk også personer, der beskæftiger sig med kunst i det daglige i arbejdssammenhænge, ikke er bekendt med, at der gennem tiden har været en lang række kvindelige kunstnere, som i deres samtid har været anerkendte, professionelt udøvende kunstnere.

Årsagen til den mangelfulde viden er i flere tilfælde, at der kun har været begrænset information om dem i kunsthistoriske oversigtsværker. Hvilket blandt andet skyldes, at kvindernes kunst i mange tilfælde ikke har været udstillet og derfor ikke er blevet registreret. På den måde fortsætter tavsheden. For når deres værker ikke bliver blåstemplet som en del af kulturarven, glider de nemt ud af fokus. Som det hårrejsende var tilfældet i 2006 i Danmark, hvor kulturministeriets kulturkanon for billedkunst kun havde én kvinde, nemlig billedhuggeren Astrid Noack (1884-1954). Hun fortjener så absolut sin plads på listen. Men der burde have været rum for et par andre kvindelige kunstnere. Det er afgørende, at de kvindelige kunstnere bliver trukket frem i undervisningssammenhænge.

En plads i solen

Det var en kort samtale med en gruppe kunstinteresserede for ti år siden på Sophienholm Kunsthall ved Bagsværd Sø, nord for København, der bekræftede min opfattelse af, at store dele af den danske befolkning hidtil har haft og til dels stadig har et yderst begrænset kendskab til kvindelige kunstnere i Danmark. Samtalen gjorde det klart, at der lå en oplysningsopgave foran mig som faglitterær forfatter – også mere omfattende end den, jeg umiddelbart stod med i hænderne som kurator på en udstilling netop med kvindelige kunstnere. Jeg havde taget hul på projektet om at trække de kvindelige kunstnere frem i lyset i 2007 med bogen ”En plads i solen – Kvindelige danske kunstnere født mellem 1850 og 1930” og arbejdede på at vise en udstilling med en række af disse kunstnere, første gang vist i 2009 på det, der dengang hed Kvindemuseet i Aarhus, Jylland, nuværende museum KØN – Gender Museum Denmark.

Da jeg et par år senere faldt i snak med en gruppe udstillingsgæster på Sophienholm Kunsthall, hvor jeg kuraterede en udvidet udstilling ”En plads i solen – kvindelige danske kunstnere født i perioden 1850-1950” (2011) fik jeg understreget nødvendigheden af at belyse de kvindelige danske kunstners værker. Jeg fortalte udstillingsgæsterne om idéen. Men jeg blev overrasket over deres korte svar: ”Du får svært ved at finde nok kunstnere”. Bemærkningen

udsprang af den opfattelse, at der ikke har været ret mange kvindelige kunstnere i Danmark og at det derfor ville være op ad bakke at samle værker til en udstilling. Jeg kunne fortælle dem, at en lang række malerier, skulpturer og fotografiske arbejder netop allerede var på vej fra kunstmuseer over hele landet og adskillige privatsamlere. Jeg fik ved den lejlighed endnu mere blod på tanden. Nu skulle det synliggøres, at de kvindelige kunstnere har været der og er der, hvilket heldigvis nu er en sandhed, mange er ved at få øjnene op for.

Internationalt har der været markante præsentationer af kvindelige kunstneres værker. Ikke mindst i USA og Frankrig. Udstillingen ”Wack!: Art and the Feminist Revolution” blev vist på Museum of Contemporary Art i Los Angeles i 2007. Præsentationen *elles@centrepompidou* på Centre Pompidou i Paris blev vist over en lang periode nemlig 2009-2011 og omfattede udelukkende værker af kvindelige kunstnere fra samlingen i Musée National d’Art Moderne. Hermed var vejen banet for et nysyn på kvindelige kunstneres betydning.

Allerede i en Danmarks Radio TV-udsendelse i 1986 udtalte den surrealistiske maler Rita Kernn-Larsen (1904-1998) meget klart problemstillingen med ordene: ”Det var altid mændene, der skulle omtales”. Hun havde selv oplevet denne skævhed i de år, hvor hun var tilknyttet gruppen af avantgarde-kunstnere i Paris og blev uddannet på Fernand Légers malerskole. Både herhjemme og internationalt har der været fornyet interesse for hendes kunstneriske indsats. Gl. Holtegaard viste en udstilling med hendes værker i 2018, og året før blev hendes surrealistiske værker vist på Peggy Guggenheim Collection i Venedig.

Manglen på anerkendelse af de kvindelige kunstnere i eftertiden er der nu ved at blive gjort op med. Vinden er vendt. Den aktuelle bølge af præsentationer af kvindernes visionære værker giver sig konkrete udslag i øget salg af værker af kvindelige kunstnere på auktioner, hvor der nu opnås langt højere priser end tidligere. Nogle af disse værker erhverves af kunstmuseerne og bliver offentligt tilgængelige for et større publikum. På den måde indhentes noget af det forsømte, der tidligere har resulteret i den beskæmmende underrepræsentation af kvinderne på museerne.

Nyt perspektiv

Kunsthistorien skrives nu med et ændret perspektiv. Oversigtsværket *Gennembrud – Kvinder i dansk kunst fra 1600-tallet til i dag* (2021), bidrager til at skabe et nyt helhedsbillede af dansk kunsthistorie. Det er en perspektiverende bog, som ser nærmere på kendte og ukendte kunstnere gennem tiden med tolkninger af deres værker og beskrivelser af de fællesskaber, der har været kunstnerisk frugtbare miljøer. Det er nødvendigt med en sådan belysning af deres kunstneriske produktion for, at vi i dag kan danne os et totalbillede af den kunst, der har været med til at tegne de forskellige perioder og som vi,

mere eller mindre erkendt, står på skuldrene af. Projektet er desuden vigtigt, når vi tænker på vores efterkommere, som gerne skulle have mulighed for at se hele det kunstneriske spektrum. Det har således været et udgangspunkt for "Gennembrud" at pege på værker, der i de forskellige perioder har budt på nye synsvinkler og visioner.

Når man arbejder med tidligere perioders kunst, bliver det tydeligt, at historien vil os noget. Dette har flere yngre kunstnere arbejdet direkte med i deres kunst, hvor de går i kunstnerisk dialog med forgængere i kunsten. Flere af de kvindelige kunstnere bryder med traditionel og fastlåst kvindeopfattelse, og her finder de ofte forbilleder i tidligere kunstneres liv og værker. De skaber netværk, og når de skildrer andre kvinder - og herunder kvindelige kolleger - er der en stærkt kommunikerende kontakt mellem kunstner og model. Et direkte og ukunstlet blik.

Synsvinklen er anderledes, når en kvinde portrætter en kvinde, end når en mand maler portræt af en kvinde. Kvindernes portrætter er mindre idealiserende. Muligheden for indlevelse er også ofte en anden. Den franske forfatter og filosof Simone de Beauvoir skrev allerede i sit hovedværk *Det andet køn* (1949), at der er en udbredt opfattelse af, at manden er normen og kvinden det særlige, "den anden". Det medfører, at mænd og kvinder bliver bedømt forskelligt og dermed opstår der risiko for, at kvinder ikke bliver taget seriøst. Det er derfor forfriskende, at der nu er stigende interesse for kvindelige kunstneres værker og herunder kunstneriske motiver, temaer og visioner. Simone de Beauvoir mente, at det var vigtigt at have sit eget perspektiv og at ryste sig fri af traditionelle forventninger til kvinder og kvindelighed. Det er netop det, vi kan iagttage hos mange kvindelige kunstnere gennem historien, og der er mange forbindelsestråde mellem før og nu. Historien bliver til nutid, når vi ser nærmere på de ældre værker, som ofte har en evne til at brænde igennem i dag. De står som lyspunkter, der får os til at se sammenhænge mellem før og nu og til at værdsætte pionerernes ofte dristige værker.

Visuelle eksempler

Adskillige indlevede portrætter, skabt af kvinder med kvindelig model viser et stort nærvær og samhørighed. Som det er tilfældet i maleren Johanne Krebs (1848-1924) portræt "En ung pige (Anna Kofoed)" (1896), ARoS. Her møder vi den unge, sengeliggende kvindes direkte, følelsesfulde og melankolske blik, som viser den nære og fortrolige relation mellem maler og model. Anna Kofoed var Johanne Krebs' plejedatter, og de to kvinder havde et tæt forhold. Det er et stærkt og malerisk kontrastfyldt værk med de mørke bryn og øjenomgivelser, set på baggrund af alt det hvide i sengelinned og natkjole. De følsomme hænder på dynen understreger den afventende position. De to kvinder kender hinanden så godt, at der ikke er nogen grund til at stille sig an.

Johanne Krebs: *En ung pige (Anna Kofoed)*, 1896. Olie på pap – 27 x 35 cm AROs. Foto: Ole Hein Pedersen.

Marie Krøyer (1867-1940) var både koloristisk og kompositorisk nyskabende. Stærkt sollys fremstår vibrerende og tolket i farver i flere af hendes malerier. Det overvældende lys er hovedmotivet i hendes maleri ”Solbeskinnet pergola fra Ravello” (1890), hvor de blå skyggepartier virker som selvstændige, abstrakte billedfelter. Samtidig indkredser hun et mulighedernes kreative rum. Med sin begejstrede stemning fanger det beskuerens blik.

Kunst og liv væves tæt sammen i flere af de kvindelige kunstners værker, både i 1800-tallet og i de efterfølgende perioder, ikke mindst i den feministiske kunst i 1970’erne. Menneske- og livsskildring, herunder kroppen i kunsten er et af hovedtemaerne i ”Gennembrud”. Ærlighed kan stå som overskrift over flere værker fra 1970’erne. Her er der sjældent kørt lyrik ind over skildringen af kvinders fysiske fremtoning. Derimod er der tale om indlevelse og ofte om solidaritetsfølelse. Som billedkunstneren og forfatteren Jytte Rex har udtrykt det: ”Skønhed er noget relativt”. Flere af værkerne i 1970’erne peger på en forandring, et nyt perspektiv.

Blandt de værker, der i 1930’erne er forud for deres tid og peger frem mod blandt andet nyekspressionismen i 1980’erne er Olivia Holm-Møllers malerier. Styrke og beslutsomhed karakteriserer flere af hendes kvindeskikkelser. Eksempelvis det kraftfulde og farvedynamiske portræt ved spejl af en ung kvinde er et godt eksempel. Det viser en aktiv kvinde, som nok ikke dvæler længe

Marie Krøyer: Solbeskinnet pergola fra Ravello, 1890.
Olie på træ – 32 x 42,5 cm. Skagens Kunstmuseer. Foto: Skagens Kunstmuseer.

Olivia Holm-Møller: Kvinde ved spejl, 1930'erne.
Tempera på lærred 120 x 125 cm. Holstebro
Kunstmuseum. Foto: Lars Guldager.

foran spejlet, før hun går i gang med sit projekt. Vi kommer tæt på den nøgne krops udstråling og ser den unge kortklippede kvinde på samme tid bagfra og forfra i spejlet mens det stærkt gule lys giver ekstra energi til scenen. Det er som et inspirationens lys, der opildner den handlekraftige kvinde. Hun fremstår ikke kropsligt selvanalyserende, snarere repræsenterer kroppen styrke og åbenhed. Hun står tilsyneladende frygtløs nøgen over for nye muligheder.

Nøgenskulpturer peger ofte på det universelle og på autenticitet. Astrid Noacks bronzeskulptur ”Liggende nøgen kvinde” (1934) er særdeles sanselig i skildringen af den tilsyneladende drømmende og sandsynligvis længselsfulde unge kvinde. Hendes ansigt er opadvendt, håret er udslået og hendes kroppsstilling er åben med løftet venstre hofte. Skulpturen er et pionerværk, idet det er en kvindelig kunstners fremstilling af en erotisk kvindeskikkelse i horisontal stilling, der indikerer bevægelse med det løftede og bøjede venstre knæ. Skulpturen er meget anderledes end Astrid Noacks vertikale skulpturer, der udstråler ro.

Inspiration fra naturen er ligeledes gennemgående. For nogle kunstnere er det farverne i naturen, der er kilde til nye frembringelser. For andre er det den rumlige eller de strømmende kræfter i den omgivende natur, der kan inspirere og tjene som spejl. Der flyder meget vand i Eva Kochs (født 1953) videoværker. Et helt overvældende og teatralisk værk er Eva Kochs videoinstallation ”I Am The River” (2012), Nikolaj Kunsthal, i den tidligere Nikolaj Kirke i København. Værket drejer sig om det enkelte menneskes forhold til naturen og specielt om kunstnerens identifikation med den strømmende kraft i vandfaldet. Det bliver et billede på kunstnerisk skaberkraft og på forbindelsen mellem naturens kræfter og menneskets forståelse af sig selv som en del af naturen, omsluttet og ikke blot som iagttagere.

*Astrid Noack: Liggende nøgen kvinde, 1934.
Bronze 20,7 x 43,7 x 21,8 cm. SMK, København
Foto: SMK Foto.*

*Eva Koch: I Am the River, 2012.
Videoinstallation 12 x 7 m. Nikolaj Kunsthal,
København Foto: Lea Nielsen.*

Eva Kochs videoinstallation: "I Am the River" peger på naturen som eksistentielt rum og inspiration. Den visuelle kraft og ikke mindst lydsiden slår beskueren bagover.

Frem over vil det ikke være muligt at sige, at det er svært at finde væsentlige værker af kvinder. Viden om kunst giver appetit på mere. Nu ser vi dem i lyset. Tavsheden er brudt og vi kan fortsætte vores interesse for såvel ældre som nye værker. I en tid, hvor der stadig kommer flere kvindelige kunstnere til, og scenen er klar. Nye kreative rum kan opstå.

Litteratur

de Beauvoir, Simone: "Erfaringer og oplevelse", bd. 3 i *Det andet køn* (1949). Tiderne Skifter. 1999.

Pohl, Eva: *Gennembrud – Kvinder i dansk kunst fra 1600-tallet til i dag*, Strandberg Publishing. 2021.

Rex, Jytte: *Kvindernes bog* (1972). Gyldendal. 2014.

PATRIK STEORN

ERNEST THIEL

– affärsman och kulturmecenat
med nordiska intressen

Carl Larsson: Porträtt av Ernest Thiel, 1915. Olja på duk 60 x 53 cm. Thielska Galleriet. Foto: Tord Lund.

Thielska Galleriet på Djurgården i Stockholm är egentligen ett konstverk i sig själv där arkitektur och inredningar i samspel med omgivningarna skapar en helhet. Det är ett hus med plats för alla konstarter, men det är utom allt tvivel att det är konstsamlingen som är huvudattraktionen. Den här artikeln berättar om Ernest Thiels verksamhet som affärsman och som kulturmecenat. Men istället för att se det som två åtskilda områden visas på beröringspunkterna mellan affärsstrategierna och kärleken till konsten.

Patrik Steorn är docent i konstvetenskap och museichef på Göteborgs konstmuseum. Han var 2014-2020 intendent och chef för Thielska Galleriet och är redaktör för boken *Thielska Galleriet. Konsten, huset, tiden*.

Ernest Thiel var i början av samlandet främst inriktad på de svenska konstnärerna. Men i samband med unionsupplösningen 1905 började han medvetet köpa mer internationell konst, inte minst från Norge och Danmark. Affärsintressena ledde honom också till de nordiska grannländerna och en investering i norska gruvor blev en förlust som fick drastiska konsekvenser. Det nordiska inslaget hade betydelse för Thiels kritiska inställning till nationalismen kring sekelskiftet 1900.

Affärsman i riskkapitalismens era

Bankiren Ernest Thiel (1859–1947) började tillsammans med sin andra hustru Signe (1869–1915) att samla på konst under 1890-talet. Vid denna tid bodde de i en tiorumsvåning på Strandvägen i Stockholm, men Thiel har berättat att samlingen växte så snabbt att väggarna inte räckte till.¹ Tjocka gardiner köptes in som täckte för alla fönster, och konstverken kunde därmed hängas ovanpå gardinerna. I början av 1900-talet bestämde sig Thiel för att skaffa en ändamålsenlig byggnad för konstsamlingen. Arkitekten Ferdinand Boberg (1860–1946) engagerades för uppdraget att rita en villa som också var ett galleri.² De stora salarna på övervåningen är utformade för att ge så mycket väggutrymme som möjligt åt konsten. Fönstren är placerade i taket för att det

Ferdinand Boberg: Thielska Galleriet, 1904-1907. Foto: Tord Lund.

naturliga ljuset skulle kunna sprida ut sig jämnt och mjukt över konstverken. Salarna med konst fungerade som sällskapsvåning, med matsal och salong. Skulpturer placerades i den muromgärdade parken som har en naturlig karaktär, vilket låg i tiden.³ Konsten skulle vara en del av sällskapslivet på Thielska.

Ernest Thiel hade gjort en kometkarriär inom bankväsendet. Han blev bankdirektör vid Härnösandsbankens kontor i Stockholm när han var 25 år och vid 35 års ålder omtalades han som Sveriges rikaste man. Han investerade stora summor i metallindustrin och gruvdriften i Norrland, var medgrundare till aktiebolaget LKAB och verkade för att järnvägen mellan Lofoten och Kiruna anlades.⁴ Tillsammans med affärskompanjonen K. A. Wallenberg bidrog han även till etableringen av Saltsjöbaden och finansierade flera av uppfinnaren Gustaf de Laval's idéer. Dessutom startade han en av Sveriges första bilfirmor och bidrog till nystarten av *Svenska Dagbladet*, bara för att nämna några av Thiels många projekt. Ernest Thiel föddes i Norrköping 1859, dit hans föräldrar invandrat under 1850-talet. Fadern Jean Jacques Thiel (1827–1895), som var textilmaskinsingenjör kom från Belgien, modern Fanny Stiebel (1837–1918) kom från Tyskland och arbetade i butik. Fadern var katolik, men modern var judinna så Ernest och hans yngre bror uppfostrades enligt ortodox judisk tradition.⁵ Under 1860-talet flyttade familjen till Stockholm och umgicks i de judiska kretsarna med familjer som Bonnier, Sachs, Josephson, Lamm. 1884 gifte sig Ernest Thiel med Anna Josephson (1863–1947) (kusin till konstnären Ernst Josephson (1851–1906)). De bildade ett förmöget hem av borgerligt snitt, fick fem barn och hade ett stort hus på Villagatan i Stockholm och ett sommarhus i Saltsjöbaden.

Bruno Liljefors: *Morgonstämning vid havet*, 1896. Olja på duk, 119 x 209. Thielska Galleriet. Foto: Tord Lund.

Ernest Thiel bröt med allt detta då han mötte Signe Maria Hansen (1869-1915). Tillsammans med sin förste make, grosshandlare Fritjof Hansen, hade hon skapat ett öppet hem där författare och kulturpersonligheter umgicks. Signe blev tidigt änka 1894 och erbjöds en tjänst i familjen Thiel som barnens guvernant och hustruns sällskapsdam. Ernest och Signe Maria blev passionerat förälskade och 1897 tog han ut skilsmässa. Senare samma år gifte sig Ernest och Signe, vilket blev en stor skandal. Äktenskapet med Signe innebar nyorientering på flera plan och i samband med detta väcktes ett konstintresse hos Ernest Thiel.⁶ Vid en utställning med Bruno Liljefors i Stockholm köpte Thiel det första konstverket i det som kom att bli Sveriges största samling med samtida nordisk konst: *Morgonstämning vid havet* (1896). Ljuset som färgar himlen och glittrar på de dunkla vågorna gestaltar tidens fascination för naturens krafter. Kanske är det en slump att det var just denna målning som blev början till samlandet, men valet av ett gryningsmotiv skulle också kunna tolkas utifrån de omvälvande förändringar som samtidigt pågick i Thiels liv.

Svensk konst och europeisk kultur

Till en början var Ernest och Signe Maria Thiel särskilt intresserade av de svenska konstnärerna ur kretsarna kring Konstnärsförbundet. Organisationen samlade radikala konstnärer ur den yngre generationen och kritiserade etablissemangen i det svenska konstlivet.⁷ Bland annat ansåg de att Konstakademiens undervisning var gammaldags och att Nationalmuseums utställningar och inköp var konservativa. Många av dessa konstnärer åkte till Frankrike under 1880-talet för att lära sig att måla utomhus, "en plein-air", och ta till sig av de senaste konstströmningarna, såsom realism och impres-

sionism. Under 1890-talet började de alltmer intressera sig för mystik och en estetik som gestaltar mänskliga stämningstillstånd. Deras symbolistiska konst kom att ta stor plats i samlingen på Thielska Galleriet.

Mellan 1905 och 1908 var konstsamlandet i sin allra mest expansiva fas, då ca 150–200 verk förvärvades.⁸ Samlingen domineras av landskapsmåleri från denna period då de svenska konstnärerna spred sig ut över landet och hittade motiv i olika landsändar: Gustaf Fjaestad (1868–1948) i Värmland, Anders Zorn (1860–1920) och Carl Larsson i Dalarna, Herman Norrman (1864–1906) och Ester Almqvist (1869–1934) i Småland, Eugène Jansson i Stockholm, Bruno Liljefors och Oskar Bergman (1879–1963) i Stockholms skärgård, Carl Wilhelmson (1866–1928) på västkusten, Nils Kreuger (1858–1930) på Öland och Richard Bergh (1858–1919) och Karl Nordström i Varbergstrakten. Andra konstnärer hämtade motiv från fantasins gränsland och de själsliga djupen, såsom J.A.G. Acke (1859–1924), Ivar Arosenius (1878–1909), David Edström (1873–1938), Olof Sager-Nelson (1868–1896) eller August Strindberg (1849–1912). Några få äldre verk finns med i samlingen, av konstnärer som återupptäcktes under 1800-talet: Lucas Cranach d.ä. (1472–1553), Jacopo Tintoretto (1518–1594) och El Greco (1541–1614).

Thiel köpte inte bara in konstverk av dessa konstnärer, de fick också ekonomiskt stöd till resor och boende och han umgicks tillsammans med hustrun flitigt i konstnärskretsarna. Inriktningen på att samla konst från sin egen samtid delade Thiel med flera förmögna samlare kring sekelskiftet 1900, såsom Fürstenberg, Fåhraeus, Lamm.⁹ Thiels inriktning på Konstnärsförbundet fick också som konsekvens att könsfördelningen i hans samling blev mycket obalanserad.¹⁰ Endast sex kvinnliga konstnärer av 109 finns representerade: Hanna Pauli (1864–1940), Ruth Milles (1873–1941), Ester Almqvist (1869–1934), Astrid Kjellberg-Juel (1877–1966), Milly Slöör (1879–1929) och Jenni Lagerberg (1867–1958). Urvalet speglar villkoren i tidens konstliv, men i och med att Thiel främst samlade på verk av konstnärer som tillhörde Konstnärsförbundet, en organisation som var i hög grad mansdominerad, så uteslöts kvinnor till stor del från Thiels ekonomiska stöd. Detta bidrog till att ytterligare spä på de snäva villkoren för kvinnor i tidens konstliv.

Hustrun Signe introducerade Ernest till Friedrich Nietzsches (1844–1900) texter och han identifierade sig med den tyske filosofens tankar om att frigöra sig från borgerlighetens livsmönster. I minnesanteckningarna beskrivs det som att känslorna öppnade en ny värld: ”Det var kärleken som frigjorde mig, från konventionalism och fördomarnas cellfångelse i det borgerliga äktenskapet, och som gav min ande frihet till dess nya växt.”¹¹ Intresset för Nietzsche hade stor betydelse för Thiel och det passionerade intresset för konst och konstnärer var en viktig del av hans nya livssyn. Thiel donerade hundratusentals kronor till att bygga upp Nietzschearkivet i Weimar i Tyskland, där minnet av den döde filosofen skulle vårdas.¹²

*Edvard Munch: På bron, 1903. Olja på duk, 203 x 230. Thielska Galleriet.
Foto: Tord Lund.*

I samband med unionsupplösningen 1905 började Thiel medvetet köpa mer internationell konst, särskilt från de nordiska länderna. Tolv oljemålningar och nästan etthundra grafiska blad köptes direkt från Edvard Munch (1863–1944). Thielska har än idag den största samlingen av Munchs konst som finns utanför Norge. Målningarna placerades på en vägg som fortfarande kallas Munchväggen. Utanför huset, i parken, finns Vigelandterrassen, där fyra av den norske konstnären Gustav Vigelands (1869–1943) skulpturer finns placerade. De danska konstnärerna Vilhelm Hammershøi (1864–1916) och Jens Ferdinand Willumsen (1863–1958) tillhörde de radikala kretsarna i Köpenhamn vid sekelskiftet 1900 vilket stämde överens med Thiels konstsmak. Vid sidan av den nordiska konsten finns en handfull franska och spanska konstnärer representerade: Auguste Rodin (1840–1917), Henri de Toulouse-Lautrec (1864–1901), Paul Gauguin (1848–1903), Édouard Vuillard (1868–1940), Ignacio Zuloaga (1870–1945) och Hermen Anglada Camarasa (1871–1959).

*Gustav Vigeland:
Man och kvinna, 1906.
Brons, höjd 190.
Thielska Galleriet.
Foto: Per Myrehed.*

Affärer och kulturliv

Det har ofta framhållits att Thiels konstsamling var ett sätt att omvandla ekonomiskt kapital till kulturellt i en strävan att åtnjuta högre social status. Men istället för att se de ekonomiska och kulturella satsningarna som motsatta varandra går det att spåra en kontinuitet i Thiels motivation och metoder, oavsett om det gäller pengar eller konst. Flera av de konstnärer han valde att satsa på var långt ifrån säkra investeringar vid den här tiden. Hans köp präglades snarare av hög risk. Några av Edvard Munchs utställningar hade väckt skandal, men det bidrog snarast till att öka intresset hos Ernest Thiel och andra mer avantgardistiska konstsamlare, kritiker och konstnärer över hela Europa.¹³ Gustav Vigelands skulptur *Man och kvinna* togs bort från en utställning i Kristiania 1906 på grund av det nakna och erotiska innehållet.¹⁴ Thiel, som hade beställt verket, fick det sig tillsänt i förtid och placerade det direkt i parken vid Thielska Galleriet. Skandalerna positionerade både konstnär och samlare som moraliskt frisinnade och konstnärligt radikala.

Dessutom kunde Thiel använda sina strategiska metoder från affärsvärlden för att hjälpa konstnärer. Vigeland lanserade 1906 ett större projekt i form av en fontän som var tänkt som ett nationalmonument och som skulle placeras på Eidsvollsplatsen i Kristiania. När konstnären började samla stöd för genomförandet erbjöd sig Thiel att skapa en intrig som skulle ge sken av att han ville köpa fontänen och placera den i Sverige. I en intervju i *Dagens Nyheter* 1906 försäkrade han att skulpturgruppen skulle bli av under alla förhållanden, oavsett om den stannade i Norge eller inte.¹⁵ Fontänprojektet fick nu snabbt stöd från Kristiania stad och andra norska finansiärer. Thiel bidrog sedan med 50 000 av de 250 000 kronor som behövdes för att garantera projektet. Uppförandet sköts upp och förflyttades sedan till Frognerparken, och blev inledning till den anläggning som idag är Vigelandsparken.

Engagemanget i affärslivet minskade under de år då bygget av galleriet och konstförvärven tog allt mer uppmärksamhet. Men ett av de mer uppmärksammade företagen från denna tid är Sveriges första bilfirma, Bil-Bol/Bilbolaget, som Thiel startade 1907 tillsammans med Carl Cederström, vilken några år senare skulle bli känd som en av landets första flygare.¹⁶ Den finske konstnären Akseli Gallen-Kallela anlätades för att göra en reklamaffisch vilken idag anses vara början till den moderna finska affischkonsten. Motivet är baserat på en scen ur Kalevala, men placerat i modern tid. Den mytologiske hjälten Lemminkäinen har blivit till en bilförare som rövar bort den egensinniga och vackra Kyllikki och tar med henne i en vildsint röd bil, istället för i mytens släde. Projektet visar inte bara på Thiels fortsatta intresse av att ligga i framkant och vara delaktig i oförutsägbara affärer, utan även på intresset för att kombinera konst och företagande.

Thiel tog alltså med sig affärsmässiga metoder, strategiskt tänkande och långsiktigt investerande in i det nordiska konstlivet. Den växelverkan mellan konst och affärer som han ägnade sig åt hade också en grund i den nietscheanska kultursynen. Konstnären tilldelades i denna syn rollen av en individ som kunde gå utanför den etablerade moralens gränser. Genom sitt stöd kunde Thiel stötta okonventionella projekt och ge förutsättningar till de radikala konstutövare som sökte förverkliga det personliga omdömet fria utveckling genom sina konstnärskap.

Från 1910 avtog Thiels konstinköp och Signe Maria skrev i ett brev till vännen och författaren Ellen Key: ”Tiderna ha förändrats och vi äro icke längre rika”.¹⁷ Thiel hade vid denna tid nästan hela sin förmögenhet i Sydvaranger, ett norskt bolag som bröt järnmalm i nordligaste delarna av Norge. Under första världskriget sjönk bolagets värde rejält vilket i kombination med den lågkonjunktur som följde efter krigsslutet ledde till att Thiel förlorade alla tillgångar kring 1921.¹⁸ Inom loppet av femton år hade hans liv skiftat totalt – från ett förmöget liv med en ny hustru och en magnifik villa på Djurgården som fylldes med konst till ensamhet och ekonomisk ruin. Han blev därmed tvungen att sälja Thielska Galleriet och dess samlingar.

Jens Ferdinand Willumsen: *Sol över Söderns berg*, 1902. Olja på duk, 209 x 208. Thielska Galleriet. Foto: Tord Lund.

Konst utan fädernesland

I sina minnesanteckningar har Thiel beskrivit drivkraften bakom sin samlargärning: "... min strävan har snarare präglats av ett begär att efter måttet av mina krafter stödja och uppmuntra sådana arbetare på konstens marker, vilkas skaparglädje och levnadslust hämmats och förkvävt av motgångar och bekymmer i ekonomiskt hänseende. Svårigheter av materiell natur spirar sannerligen ymnigt på konstnärernas tegar."¹⁹ Med sitt stöd ville Thiel alltså i första hand ge förutsättningar för konstnärlig arbetsro, och han sammanfattar sin inställning så här: "Jag har inte velat förvärva ett konstverk: jag har velat jämna vägen för en människa".²⁰ Det innebar att han egentligen inte var ute efter att välja ut enstaka "mästerverk", utan var minst lika intresserad av människan bakom verket.

Unionsupplösningen mellan Norge och Sverige 1905 ledde generellt sett till ökad nationalism både inom politik och kulturliv, men Ernest Thiel påverkades i en annan riktning. I ett brev till Vigeland skrev han: "Ni kan under

inga omständigheter tänka på att nu utställa här. Politiken, jemte journalismen det smutsigaste bland alla handverk, har nedsölat alla anständiga begrepp här i landet.”²¹ Till Edvard Munch skrev han i samma ton: ”Emellertid är det min uppfattning, att Ni bör dröja ännu någon tid med en utställning här, ty stämningen är ganska avog mot allt som kommer från Norge. Folk är alltid pack, äfven när det förgylles af poeterna...”²² Thiels sarkastiska uttalande om svenskarnas negativa inställning till grannlandet ekar av Friedrich Nietzsches kosmopolitiska inställning: ”...nationalismen, denna névrose nationale, av vilken Europa lider, detta förevigande av Europas småstateri: de hava berövat Europa själva dess mening, dess förnuft – de hava fört det i en återvändsgränd.”²³ Nietzsche ansåg att nationalismen var en sjukdom som tids nog skulle gå över. Den danske konstnären Jens Ferdinand Willumsen tycks ha delat den synen då han skrev till Thiel om hur de danska konstnärerna glädde sig över att höra om hans gåva till Vigelands fontänprojekt: ”...vi glæder os over igjen at faa Konstateret at Kunsten ikke har noget Fædreland eller i al Fald ikke har noget med Nationalitet at gøre.”²⁴ Kontakterna mellan konstnärer och samlare vid sekelskiftet 1900 utgör en fascinerande del av det gemensamma nordiska kulturarvet. Konsten, kritiken och samlingarna var med och skapade föreställningar om nationella identiteter, men också om hur gränserna kunde överskridas.

Thielska Galleriet och dess samlingar köptes av svenska staten 1924 och sedan den tiden har det varit öppet som museum.²⁵ I sina minnesanteckningar såg Ernest Thiel osentimentalt tillbaka på sitt liv och kallade sig själv för ”ett misslyckandets geni”.²⁶ Nu kan vi se det mer nyanserat; det som började som en enskild samling är i dag tillgängligt för oss alla. Thielska Galleriet är ett av de första samlarhem i Sverige som blev museum och Ernest Thiels önskan att stötta konst och kultur i sin egen samtid vittnar än idag om en framsynt kulturgärning.

Noter

1. Intervju med Ernest Thiel den 14 september 1942 av Sixten Strömbom. Thielska Galleriets arkiv.
2. Martin Rörby: ”En klanglåda för den moderna konsten”, *Thielska Galleriet. Konsten, huset, tiden* (red. Patrik Steorn) Stockholm, 2020, s. 69–72.
3. Catharina Nolin: ”Från skogsbacke till konstnärlig förfining – om trädgården”, *Thielska Galleriet. Konsten, huset, tiden* (red. Patrik Steorn) Stockholm, 2020, s. 103–105.
4. Torsten Gårdlund: *Misslyckandets genier. William Olsson, Gustaf de Laval, Ernest Thiel*, Stockholm 1993, s. 50–58.
5. Patrik Steorn: ”Ernest Thiel – ett biografiskt porträtt”, *Thielska Galleriet. Konsten, huset, tiden* (red. Patrik Steorn) Stockholm, 2020, s. 16–17.

6. Gunilla Grahn Hinnfors: *Sträckande sig uppåt mot ljuset. En biografi om Signe Maria Thiel*, Stockholm, 2021, s. 119–130.
7. Charlotta Nordström: *Up the Stylish Staircase: Situating the Fürstenberg Gallery and Art Collection in a Late Nineteenth-Century Swedish Art World*, Diss, Göteborg, 2015, s. 36–49.
8. Brita Linde: *Ernest Thiel och hans konstgalleri*, Stockholm, 1969, s. 90–98.
9. Charlotta Nordström: "Thiel och tidens samlarpraktiker" *Thielska Galleriet. Konsten, huset, tiden* (red. Patrik Steorn) Stockholm, 2020, s. 149–154.
10. Per Widén: "Thiels konstsamling och Thiels som samlare" *Thielska Galleriet. Konsten, huset, tiden* (red. Patrik Steorn) Stockholm, 2020, s. 137–138.
11. Ernest Thiel: *Vara eller synas vara. Minnen och anteckningar*. Stockholm, 1990, s. 123.
12. Hans Ruin: "Thiels Nietzsche" *Thielska Galleriet. Konsten, huset, tiden* (red. Patrik Steorn) Stockholm, 2020, s. 174–176.
13. Nils Messel: "Munch and his Critics in the 1880s" *Kunst og Kultur*, 1994, årg. 77, s. 213–217.
14. Patrik Steorn, "Gustav Vigeland och Ernest Thiel", *Gustav Vigeland. Skulpturens kraft och känsla*. Utst. kat. Thielska Galleriet, Stockholm 2019, s. 27.
15. "En monumental fontän. Blir den rest i Stockholm?", *Dagens Nyheter*, 15 november 1906.
16. Steorn 2020, s. 38–39.
17. Citerat ur Linde 1969, s. 37.
18. Martin Fritz: *Ernest Thiel, finansman i genombrottsstid*, Göteborg, 1974, s. 43–46.
19. Thiel 1990, s. 154.
20. Thiel 1990, s. 154.
21. Brev från Ernest Thiel till Gustav Vigeland 23 februari 1906, Vigelandmuseets arkiv, Oslo.
22. Brev från Ernest Thiel till Edvard Munch, 29 december 1905. Munchmuseets arkiv, Oslo.
23. Friedrich Nietzsche: *Ecce Homo* (översättning Ernest Thiel), Stockholm 1923, s. 136.
24. Brev från Jens Ferdinand Willumsen till Ernest Thiel, 15 november 1907, Thielska Galleriets arkiv.
25. Sophie Allgårdh: "Privatpalatset blir museum – en presshistoria", *Thielska Galleriet. Konsten, huset, tiden* (red. Patrik Steorn) Stockholm, 2020, s. 200–203.
26. Thiel 1990, s. 184.

HENRIK WIVEL

ORDRUPGAARDS ARKITEKTONISKE RUNDGANG GENNEM FORSKELLIGE EPOKER OG STILARTER

Kunstmuseet Ordrupgaard nord for København er blevet fuldendt med et både praktisk og æstetisk greb af den norske tegnestue Snøhetta. Det skaber gode rammer om museets fine historiske samling af franske impressionister og den danske samling med hovedvægten lagt på Vilhelm Hammershøi og L. A. Ring.

Nordisk Tidsskrifts danske redaktør har besøgt museet.

Ordrupgaard ligger i en større park ned til Ordrup mose i den københavnske forstad tæt på Dyrehaven nord for byen. I parken kan den besøgende se skulpturer og konceptuelle værker af internationale samtidskunstnere, mens samlingen inden døre lægger sig i forlængelse af stifteren Wilhelm Hansens forkærlighed for fransk og dansk kunst fra epoken omkring år 1900.

Ordrupgaard har de senere år været lukket for den internationale offentlighed, der normalt søger museet for at se den uvurderlige franske samling og samlingen af værker af Vilhelm Hammershøi, der hører til verdens fineste. Museet har været lukket på grund af en omfattende, primært underjordisk udvidelse og en restaurering af resten af huset. Således har museet måtte ekspandere og anvendeliggøre den irakiske arkitekt Zaha Hadids mærkelige torso af en tilbygning fra 2005. Samtidig har museet benyttet anledningen til en omfattende istandsættelse af den danske arkitekt Gotfred Tvedes oprindelige bygning fra 1918. Den arkitektoniske fuldendelse af Ordrupgaard har ikke været en let opgave, fordi den har skullet forene forskellige epokers arkitektoniske stilarter, og samtidig sikre den uensartede bygningskrops fremtidige anvendelighed. Opgaven er varetaget den norske tegnestue Snøhetta, der har løst den glimrende.

Den oprindelige herskabsbygning blev skabt til erhvervsmanden og kunstsamleren Wilhelm Hansen og hans hustru Henny, og er opført som både et hjem og et kunstgalleri til parrets store samling af primært fransk og dansk kunst. Denne kombination af privatbolig og kunstgalleri var på mode i tiden blandt de førende mæcener, og kendes blandt andre fra Thielska Galleriet i Stockholm og Frick Collection i New York.

Gotfred Tvedes oprindelige langstrakte bygning i klassicistisk stil er beklædt med espalier, som med tiden har sikret, at bygningen er blevet bevokset i et fint

*Udsyn til Snøhettas blanke "Himmelhave" med henholdsvis Gotfred Tvedes og Zaha Hadids bygninger i baggrunden.
Foto: Laura Stamer.*

samspil med den omkringliggende park. Arkitektur og natur spiller godt sammen. Tvedes bygning rummer tillige et større tværskib til samlerens bibliotek og kunst, der allerede i hans levetid bredte sig fra den hjemlige del af bygningen til den mere repræsentative. De to bygninger blev bundet sammen af en vinterhave, hvortil husets gæster ankom, kunne adspredte sig og konversere før de faldt for stedets kunstneriske og sikkert kulinariske fristelser.

Misser mod lyset

Zaha Hadids udvidelse fra 2006 blev lagt parallelt med det oprindelige kunstgalleri. Hadids originale greb var at lade den ny bygning ligesom skyde sig op af jorden som en sortladen muldvarp, der misser mod lyset. Den organiske formstøbte betonbygning stred mod Tvedes klassicisme, men skabte samtidig en markant og synlig overgang mellem de to bygninger og tidsaldre. Publikumsindgangen blev flyttet til Hadids bygning, der også kom til at rumme et stort og en række mindre, tydeligvis uegale udstillingsrum, der dybest set ikke gav særlig meget plads til hverken kunsten eller publikum. Man kan virkelig ikke sige, at Hadid lagde sig efter funktionalismens klassiske credo om, at form følger funktion! Snøhettas opgave har været at gøre de eksisterende rumligheder anvendelige og skabe en udvidelse, primært til den ekstremt fine franske samling, men også til de skiftende særudstillinger, museet arrangerer. Endelig fik tegnestuen opgaven med at skabe en følgerigtig rundgang for publikum igennem hele museet og dets forskellige bygningsdele.

Gotfred Tvedes kunstgalleri og bibliotek med det svale ovenlys var oprindelig tiltænkt Wilhelm Hansens franske samling. Men denne er nu transporteret ned under jorden i Snøhettas ny udvidelse for at sikre samlingen de rette klimatiske forhold og – paradoksalt nok – sikre malerierne mod dagslyset. Man kan hævde, at impressionisternes billeder – det ligger i hele definitionen af impressionisme – er skabt af lys, som malerierne nu skærmes af imod.

Den nye rundgang igennem Ordrupgaard kan tage sin begyndelse ved indgangen i Zaha Hadids bygning. Bygningen skråner i forvejen ned i terrænet. Men hvor den tidlige endte i en blindgyde, har Snøhetta forsat bevægelsen nedad med et trappeforløb, der fører til tre nye underjordiske sale. Dagslyset følger med ned ad trappen i kraft af ovenlyslanterner, så forløbet bliver harmonisk og uden følelse af at bevæge sig ned i kunstneriske katakomber. Undervejs har Snøhetta skudt to sale ind til museets særudstillinger. De er, i modsætning til Zaha Hadids sale, regulære og anvendelige. Den ene sal er skudt ind i den anden som et åbent etagedæk, der sikrer god loftshøjde til endog meget store lærreder eller skulpturer, og tillige giver publikum en følelse af luftighed, der er behagelig.

International klasse

Nede i det allerhelligste ligger de tre nye sale til den franske samling. De skyder sig som æsker i egetræ ud af hinanden i en diagonal bevægelse. Rummene er helt klassiske og meget smukke med trægulve, -vægge og -lofter. Ud fra væggene er monteret store smukt dybgrønt indfarvede gipsplader, hvorpå mesterværkerne hænger – et for et. Hvert lærred belyses af sin egen spot i loftet, hvad der gør oplevelsen intens. Selv om man kender den franske samling

Den franske samling sal 03, Ordrupgaard. Foto: Laura Stamer.

Nye danske sale. Hammershøi, Ring og deres tid. Foto: Anders Sune Berg.

fra tidligere, syner den ny, kraftfuld, ja nærmest fosforescerende. Courbet, Monet, Degas, Odilon Redon, Gauguin, Sisley, Pissarro har aldrig virket stærkere end nu. Enkelte skulpturer skaber dimension og rumlighed og sætter værkerne på væggene i relief. Man føler sig hensat til kunstgallerier i Berlin, London, Paris, New York. Det er international klasse. Det er som om selve salenes dæmpede mørke fremhæver oplevelsens visuelle og sanselige kvalitet.

Følger man bevægelsen igennem de tre underjordiske sale, ledes man tilbage til lyset i kraft af et trapperum, der fører op til vinterhaven og dermed Gotfred Tvedes gamle bygning og Wilhelm Hansens herskabshjem. Her har flytningen af den franske samling givet meget mere plads til stifterens danske samling, der nu kan ses som en helhed, der strækker sig fra det store galleri og vinterhaven ind i samlerparrets mere private del af hjemmet.

Dette greb er vellykket. For det første betyder udvidelsen og ommøbleringen, at næsten hele den danske samling nu kan ses fremme med værker, der rækker fra den danske romantik til naturalismen, impressionismen og symbolismen omkring år 1900. Læg dertil et væld af mindre malerier og arbejder på papir, der tager sig godt ud i Hansen-parrets interiører med sprøde lysindfald og møbler designet af Therkel Hjejle i den lyse spisestue og af Johan Rohde og Thorvald Bindsbøll i biblioteket, herreværelset og Wilhelm Hansens kontor.

Den primære interesse samler sig om ophængningen i det langstrakte kunstgalleri. Her er hovedvægten lagt på museets samling af de to mest markante kunstnere omkring år 1900, Vilhelm Hammershøi og L. A. Ring. Allerede Hansen-parret erhvervede deres værker, men museet har konsekvent de sidste 30 år satset på at opbygge den danske samling omkring disse to dybt originale malere.

En række nyerhvervelser af både Hammershøi og Ring betyder, at Ordrupgaard i dag har en virkelig god repræsentation af de to kunstnere. Læg dertil, at Augustinusfonden generøst har deponeret fondens fire Hammershøi-værker på netop Ordrupgaard. Og alene det seneste år har Ordrupgaard suppleret samlingen med værker af Ring, herunder kunstnerens frapperende og grotesk misantropiske version af Pieter Breugels berømte værk "Parablen om de blinde".

I kunstgalleriet forsøger Ordrupgaard sig med en klassisk salonophængning i stifternes ånd. I det langstrakte rum hænger Rings og Hammershøis værker tæt og blandet med hinanden, suppleret med enkelte andre beslægtede kunstneres værker, af eksempelvis Viggo Johansen og Peter Hansen. Det er ganske interessant at bevidne og bygge på Hansen-parrets opfattelse af, at kunstværker ikke alene skal supplere hinanden, men også kontrastere hinanden.

Nu kendte L. A. Ring og Vilhelm Hammershøi hinanden godt og i slutningen af 1880'erne og begyndelsen af 1890'erne malede de værker, der både koloristisk og motivisk er nært beslægtede. Men der er selvfølgelig også markante forskelle: Rings motiver fra de søndersølede sjællandske landsbyer over for Hammershøis æstetiske interiører fra det københavnske storborgerskab. Men dissonanser og fotografiske vinkler er de fælles om. Ophængningen af L. A. Ring og Vilhelm Hammershøi på denne mixede måde er et eksperiment. Værkerne tager næsten livet af hinanden i det kuratoriske favntag. Men intet varer jo evigt, så en dag vil deres værker nok igen hænge adskilte på hver deres væg.

Samlende for det langstrakte og højloftede gallerirum er et mægtigt bord i dets midte, hvor museets samling af kunstnerkeramik fra samme epoke er opstillet. Her også designet af kunstnere, der kendte både Ring og Hammershøi og var en del af den fælles front dengang i dekadencen, som Thorvald Bindesbøll og Svend Hammershøi. Opstillingen af keramik i midten af galleriet pointerer både rummets og kunstens tre dimensioner, flade bliver til fylde og får perspektiv.

Stålhætte ikke Snøhetta

Som helhed skaber restaurering, farvesætning og nyophængningen af den danske samling i Hansen parrets kombination af herskabsbolig, selskabslokaler og kunstgalleri den tilstræbte helhed; et *Gesamtkunstwerk* helt i tidens ånd. Ligeledes er Snøhettas udvidelse af museet med rundgangen og de nye sale til særudstillinger og den franske samling en både æstetisk og praktisk manøvre, der sikrer museets brug og anvendelighed og rette klimatiske forhold.

Det sidste fører til den eneste anke mod det nye arkitektoniske greb. Nemlig ankomsten til museet over parkens gamle grusbelagte gårdsplads. Her har Snøhetta lagt, hvad tegnestuen angiveligt kalder for "Himmelhaven". Et stålblankt, blændende klippelandskab, der rejser sig over jordhøjde med en diagonal passage hen imod museets indgang. Den hårde kantede stålkube fungerer både som indgangsparti og loft over den største af de underjordiske sale. Formentlig er den skabt primært af praktiske grunde for at sikre en ordentlig loftshøjde og give plads til al den teknik, der kræves i et tidssvarende museumsbyggeri. Visuelt skriger stålet i solen og i vintermånederne vil gangbroen blive glat som is. Men spektakulære tagflader er et af Snøhettas kendetegn, og karakteriserer også tegnestuens operabygning i Oslo og biblioteket i Alexandria. Snøhettas signatur i stål vil i årene fremover helt sikkert skabe undren blandt Ordrupgaards internationale publikum.

NT-INTERVJUN

NORDISKT SAMARBETE HAR HISTORISKT STOR OCH VÄXANDE BETYDELSE

Samtal med Nordiska rådets direktör Kristina Háfoss

Foto: Charlotte de la Fuente/
norden.org

Kristina Háfoss.

Sedan ett år är Kristina Háfoss direktör för Nordiska rådet. Hon är den första rådsdirektören som kommer från Färöarna. I samtal med Lena Wiklund, NT:s huvudredaktör, berättar Kristina Háfoss om samarbetet inom Nordiska rådet som i år fyller 70 år. Varför är det viktigt att rådet finns idag? Hur ser vägen framåt ut?¹

Nordiska rådet är det officiella nordiska samarbetets parlamentariska organ. Det bildades 1952 och har 87 medlemmar, från Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige samt från Färöarna, Grönland och Åland. Rådet har ett sekretariat i Nordens Hus på Ved Stranden i Köpenhamn, på samma adress som Nordiska ministerrådet, de nordiska regeringarnas samarbetsorgan. Nordiska rådets sekretariat leds av en direktör och har cirka 20 medarbetare, därutöver har man gemensam administrationsavdelning med Ministerrådet.

Kristina Háfoss, som tillträdde som direktör den 1 februari 2021, är född 1975 och uppvuxen i på Färöarna. Hon är gift och har fyra barn.

Hur var din uppväxt och skollåren?

– Jag är född i Köpenhamn där min far då studerade på Köpenhamns Universitetet och min mor arbetade som sjuksköterska. När jag var fyra år flyttade familjen hem till Färöarna igen. Jag gick i skolan och hade många aktiviteter. Vi var mycket ute i naturen. Jag hade en trygg uppväxt, Färöarna är ett familjevänligt ställe att växa upp på.

Du har examen både i juridik och ekonomi från Köpenhamns universitet.

Vad utmärkte din studietid?

– Det var en stor förändring i livet att komma från Färöarna till Köpenhamn. 1995 började jag vid universitetet. Jag engagerade mig också i föreningen för färöiska studenter och arbetade vid sidan av studierna, bland annat som studentmedarbetare i Utrikesministeriet. Innan jag började tog jag ett sabbatsår före universitetsstudierna och reste runt i världen. Det var en upplevelse för livet.

Du har en bakgrund som parlamentariker i det färöiska Lagtinget, där du representerade vänsterpartiet Tjóðveldi. Du var också bland annat Färöarnas finansminister under perioden 2015-2019 och minister för kultur, utbildning och forskning 2008. Vilken betydelse har de politiska erfarenheterna för ditt nuvarande uppdrag?

– Nordiska rådet är ett interparlamentariskt samarbetsorgan som också arbetar tätt samman med Nordiska ministerrådet, regeringssamarbetet. Därför har det varit till stor nytta för mig att ha haft inblick i både ett nationellt parlamentariskt arbete och i ett regeringsarbete. De mekanismer som finns mellan parlament och regering nationellt i de nordiska länderna liknar varandra liksom det nordiska systemet.

Hur resonerade du när du tackade ja till uppdraget som direktör för rådet?

– Jag tänkte att det var mycket spännande att få bidra till det nordiska samarbetet. Jag har alltid intresserat mig för och följt det nordiska. Jag har undrat varför man inte har ett ännu tätare samarbete på flera områden, dock väl medveten om att det finns orsaker till det. Efter tjugo år i det politiska livet på Färöarna och efter att hela tiden ha följt det nordiska samarbetet så kändes det som ett naturligt steg att anta erbjudandet som rådsdirektör.

Du är den första rådsdirektören från Färöarna. Vilken betydelse har det?

– Det är bra för Nordiska rådet att ha direktörer som kommer från olika delar av Norden, olika personer som kan bidra med olika bakgrund, kunskaper och erfarenheter. Jag kan bidra med erfarenhet från den Västnordiska delen och från ett av de befolkningsmässigt små länderna i Norden. Små länder är extra beroende av internationellt samarbete.

Vad har präglat ditt första år på posten som rådsdirektör?

– Det har varit ett spännande och aktivt år men också präglat av corona. I februari 2021 när jag började var samhället nedstängt på grund av smittspridningen. Till sommaren var läget oklart och vi var tvungna att hålla temasessionen digitalt. På hösten kunde vi ha den stora sessionen i Folketinget i Köpenhamn fysiskt. Så vi har haft både fysiska och digitala arrangemang det gångna året.

– Jag har lagt vikt vid ett tätare samarbete mellan rådet och ministerrådet, administrativt och politiskt. Jag har också betonat ett närmare samarbete mellan rådet och de nationella parlamenten i Norden. Det är viktigt att rådets beslut kommer vidare i de nordiska systemen. Det har också varit en betoning på samarbetet mellan de olika sekretariaten, delegationssekretariaten och partigrupssekretariaten i parlamenten samt Nordiska rådets sekretariat i Köpenhamn.

Hur skulle du beskriva rådets uppdrag, vad är huvudsyftet?

– Målet är att skapa ett Norden som det är så gott att leva och vara medborgare i som möjligt. Nordiska rådet är ett av världens äldsta interparlamentariska samarbeten. När det etablerades efter andra världskriget ville man skapa ett tätare formellt samarbete mellan de nordiska länderna, etablera stabilitet och fred. En kärnfråga är att avskaffa gränshinder som påverkar människor i deras vardag med studier och arbete. Mer nordiskt samarbete för att skapa större samhällssäkerhet och bättre krisberedskap är också ett huvudfokus för Nordiska rådet. Men utöver samarbetet internt så har Nordiska rådet i stigande

grad fokuserat på nordiskt samarbete externt härunder utrikes- och säkerhetspolitik. Med de förändringar som sker i Europa och världen vill det nordiska samarbetet rörande utrikes- och säkerhetspolitik också vara en betydande del av Nordiska rådets fokusområden de kommande åren.

Vilka är de viktigaste delområdena i samarbetet?

– Rådet har 87 parlamentariker från våra åtta nordiska parlament som har organiserat sig i fem partigrupper. Parlamentarikerna kan ha olika synpunkter på frågan; en del säger nog kultur och utbildning, andra framhäver gränshinder, utrikes- och säkerhetspolitik, krisberedskap osv. men generellt är alla eniga om målet är att göra Norden till en ännu bättre plats att leva på för alla. Nordiska ministerrådet och de nordiska regeringarna har beslutat om visionen att vi ska vara världens mest hållbara och integrerade region 2030.

Presidentskapet i rådet roterar mellan länderna. 2022 är det Finland, som vill fokusera på ett socialt och ekologiskt hållbart Norden, ett säkert Norden, medborgarnas gränslösa Norden samt ett internationellt och framtidsorienterat Norden. Vilken roll har presidentskapen?

– I presidentskapsprogrammet sätter man fokus på de frågor man önskar föra fram under året. Det kan vara skilda frågor som skola, digitalisering, minskade gränshinder och på senare tid i stigande grad internationellt samarbete. När man har presidentskapet så leder man arbetet i presidiet, det högsta organet i rådet. Man är också ansiktet utåt och förhandlar om budgeten med Nordiska ministerrådet. Den nordiska budgeten är på cirka en miljard danska kronor. Nordiska rådets budget är för närvarande cirka 38 miljoner danska kronor.

Nordiska rådets session är Nordens politiska toppmöte där rådets medlemmar och flera ministrar, inklusive statsministrarna, möts. Vilken betydelse har sessionerna? Spelar det roll om de genomförs fysiskt eller digitalt?

– Det är av stor vikt att vi en gång om året kan samla de nordiska statsministrarna, de nordiska samarbetsministrarna, utrikesministrarna med flera tillsammans med de 87 rådsmedlemmarna från de åtta nordiska parlamenten och länderna för möten och debatter. Man möts reellt och har diskussioner, som leder till beslut och resultat. Rekommendationer och frågor behandlas inte bara på papper.

Nordiska rådet delar varje år ut fem priser, litteraturpriset, filmpriset, musikpriset, miljöpriset och barn- och ungdomslitteraturpriset. Vinnaren får prisstatyetten "Nordlys" och 300.000 danska kronor. Priserna delas ut i samband med Nordiska rådets årliga session. Vilket avtryck gör rådets priser?

– Frågar man människor generellt i Norden vad de känner till om det nordiska samarbetet så är det ofta priserna som nämns. De är ett av samarbetets flaggskepp. Priserna sätter fokus på allt det värdefulla arbete som görs inom kultur och miljö i Norden. Det medför också kunskaper på tvärs av de nordiska länderna om vår kultur, miljö och det skapar samhörighet. De blir också

ett möte mellan den politiska världen och kulturen och miljön. Vid den årliga prisutdelningen är ministrar och parlamentariker närvarande och möter de nominerade, det är unikt.

Varför är det viktigt att Nordiska rådet finns idag? Vilken nytta får länderna?

- Inget land är en ensam ö. Världen har ändrats på så många sätt, och internationellt samarbete har fått allt större betydelse. Samarbetet går i vågor och i Norden har det blivit allt mer omfattande över tid. Det nordiska samarbetet som bygger på tillit och konsensus har stark förankring i befolkningarna. Norden är viktig för medborgarna som en region för att studera och arbeta i. Det är fantastiskt att se hur många goda lösningar vi har på samhällsproblem. Men det är också viktigt att vara samlade och starka utåt, i det vidare internationella rummet med till exempel förändringarna i Arktis, Brexit och spänningarna mellan öst och väst.

Vilka frågor är de största utmaningarna för Norden och det nordiska samarbetet?

- Internt är det mer nordiskt krisberedskapsarbete samt att få bort gränshinder. Vi hade gränshinder även före corona så det handlar inte bara om coronagränshinder. Vi har ett gränshinderråd i det nordiska som löpande tar emot rapporter om gränshinder i Norden.

Utåt är de största utmaningarna frågor som rör Arktis, EU, klimatfrågan samt utrikes- och säkerhetspolitiskt nordiskt samarbete.

I år firar Nordiska rådet 70-årsjubileum. Vilken roll kan rådet spela i framtiden?

- Det nordiska samarbetet kommer nog stärkas de kommande åren, det är en tydlig politisk önskan bland rådets parlamentariker, och vi ser också en vilja hos de nordiska regeringarna att samarbeta på fler områden. Världen står inför stora utmaningar, och gemensamt för detta är att det behövs internationellt samarbete för att lösa dem. Frågor som klimatförändringarna, digitaliseringen, rättssäkerhet och demokrati, pandemi. På alla dessa områden har Norden flera goda lösningar och kan inspirera andra. Därför upplever vi också ett stigande internationellt intresse för att stärka samarbetet med Nordiska rådet och med andra nordiska länder.

- Nordiskt samarbete har idag en historiskt stor och växande betydelse. Externt kan Norden verka stabiliserande i förhållande till spänningarna i omvärlden. Index visar att nordbor känner sig trygga och lyckliga. Det är inte utan orsak. Man har goda samhällsmodeller, demokrati, rättssäkerhet, solidaritet, hög utbildningsnivå och är framstående inom innovationer. Även om mycket självklart kan göras bättre så har vi något särskilt i Norden. Om vi samarbetar ännu mer internt och externt kan vårt nordiska samarbete både medverka till att skapa en bättre vardag för nordiska medborgare, och bidra till att Norden kan vara en fyrhorn som kan visa på lösningar som kan skapa en bättre och tryggare värld.

Lena Wiklund

FÖR EGEN RÄKNING

EN TID DÅ NORDISKT SAMARBETE BEHÖVS SOM MEST

Foto: Magnus Sandberg

Josefin Carling.

Möjligheterna för samarbeten i Norden är oändliga. Vi har en gemensam historia, våra länder delar samma demokratiska värderingar och våra samhällen är starka välfärdsstater som skapar trygghet och tillit. Vi förenas dessutom av närbesläktade språk och kultur. Detta, i kombination med våra unika samarbetsstrukturer med decennier på nacken ger troligtvis bättre förutsättningar för samarbeten i Norden än någon annanstans på jorden.

Rysslands invasion av Ukraina har inneburit en snabb och drastisk försämring av säkerhetsläget i Europa. Den belyser behovet av samarbete över gränserna i en tid då freden, demokratin och säkerheten står på spel, både i Norden, Europa och världen.

Josefin Carling är generalsekreterare för Föreningen Norden i Sverige.

Det är alldeles uppenbart att mänskligheten står inför stora komplexa samhällsutmaningar. Samhället förändras i snabb takt, och även saker som vi tagit för givna visar sig plötsligt vara osäkra. I flera länder vinner auktoritära ledare mark och hotar demokratin. Vetskapen om jordens knappa resurser gör sig påmind genom extremväder och naturkatastrofer. Den hållbara omställningen ställer nya krav på våra samhällen samtidigt som digitaliseringen utmanar våra strukturer och förändrar människors beteenden och tankesätt i grunden. Samhällsutmaningarna stannar inte vid nationsgränserna och dess lösningar kräver samarbete över gränserna.

Trots alla möjligheter och goda förutsättningar knakar samarbetet i Norden i en tid då det behövs som allra mest. De senaste årens kriser i form av flyktingkrisen 2015 och senast Coronapandemin 2020 har visat att nordiskt samarbete inte utvecklats i samma takt som sin omvärld. I stället har avtal som tecknats mellan länderna under förra seklet visat sin otillräcklighet när vi ställts inför nya globala utmaningar och det har saknats samnordiskt ledarskap. Samarbete i Norden har under lång tid tagits för givet och genom åren har förutsättningarna förändrats, inte minst då länderna gått olika vägar i förhållande till Natomedlemskap, EU-samarbete och införande av euron.

Grunden för samarbete är människor som möts, samtalar och gemensamt sluter upp kring en gemensam ambition och en vilja att förändra eller åstadkomma

något tillsammans. Utgångsläget för samarbete i Norden är mycket gott och stödet bland svenskarna är stort. Detta bekräftas av Föreningen Nordens opinionsundersökning som genomfördes tillsammans med United Minds 2020 och som syftade till att ta reda på den svenska allmänhetens inställning till Norden och nordiskt samarbete. Undersökningen genomfördes som en webbenkät med 1809 svar, varav 799 personer var boende i en gränskommun i Norrbotten, Västerbotten, Dalsland, Härjedalen eller Skåne. Under december 2021 släpptes rapporten *Svenskarna och Norden- om svenskarnas syn på Norden och nordiskt samarbete*, där resultaten i undersökningen varvas med analys och kommentarer.

De goda förutsättningarna förstärks i läsningen av rapporten. Hela 76% av svenskarna uppger att de är positiva till nordiskt samarbete och 82% vill se utökat samarbete länderna emellan. Svenskarna vill se samarbete inom forskning och innovation, krisberedskap, handel och klimat. I rapporten identifieras tre särskilt intressanta områden om nuläget som jag tror är avgörande för det fortsatta arbetet med att vidareutveckla samarbete i Norden.

1. Integrationen i Norden har kommit långt!

Föreningen Norden har tillsammans med andra arbetat visionärt med att öka samhörigheten i Norden, ett arbete som gett resultat. Den nordiska integrationen har kommit långt. Var tredje svensk (34%) uppger att de har en nära relation till ett annat nordiskt land, i de flesta fall i form av familje- och släktband. Relationer mellan människor är något som binder samman våra länder och ligger till grund för gemenskap och tillit mellan människor. Att var tredje svensk har en nära relation till ett annat nordiskt land är intressant ur flera aspekter eftersom det a. betyder att ett fungerande nordiskt samarbete är viktigt på ett personligt plan för var tredje svensk. b. Personer som har anknytning till ett annat nordiskt land har genomgående ett större intresse av att bidra till att vidareutveckla integrationen i regionen. c. Var tredje svensk drabbas på ett personligt plan när samarbetet inte fungerar.

De mest avgörande insatserna för nordisk integration torde vara passfriheten och beslutet om en gemensam arbetsmarknad. Vi ser idag integrerade gränsregioner och var fjärde svensk uppger att de någon gång har varit yrkesverksamma i ett annat nordiskt land. Den gemensamma nordiska arbetsmarknaden öppnar möjligheter för den enskilda individen och är av stor betydelse för svensk ekonomi.

2. Unga lever nordiska liv, men det innebär inte att de tycker att nordiskt samarbete är viktigt

Glädjande ser vi i rapporten att unga människor lever nordiska liv i praktiken. De pluggar och arbetar i andra nordiska länder och de tar del av nordisk kultur,

faktiskt i högre utsträckning än äldre. Intresset bland unga att arbeta (70%) och studera (80%) i ett annat nordiskt land är fortsatt högt. Ungas nordiska liv och intresse innebär dock inte att de ser det nordiska samarbetet som viktigt. Det beror förmodligen på att världen helt enkelt har blivit större och att unga har en närmare relation till fler länder än de hade förr. Här finns en utmaning att förtydliga värdet som samarbete i Norden har för unga nu och för framtiden. De allra flesta unga kommer ju att i sitt framtida liv bo och arbeta i Norden, samarbeta med organisationer och företag i andra nordiska länder och i sitt arbetsliv arbeta tillsammans med kollegor i nordiska team.

3. Olika generationer associerar olika till Norden

I vår undersökning ser vi att svenskarna associerar Norden med demokrati, natur, välfärd, frihet och trygghet och det finns mycket som enar de nordiska länderna. Vi är sprungna ur sekulariserade välfärdssamhällen med ett starkt socialt skyddsnet, vi har en gemensam historia och vår kultur och våra språk binder oss samman i hög utsträckning. Det finns också en stark demokratisk tradition och värderingar som vilar på frihet och jämlikhet. Vår historia och den nordiska samhällsbyggnaden återkommer i de ord som svenskarna associerar till Norden i vår undersökning.

För att ta reda på hur synen på Norden utvecklats under de senaste årtiondena har vi i rapporten jämfört den yngre generationens (15-25 år) syn på Norden med den äldre generationens (66+). Undersökningen visar tydligt att yngre och äldre inte har en samstämmig bild av innebörden av Norden. Den äldre generationen är mer samstämmig i uppfattningen av vilka ord som de associerar med Norden och i högst utsträckning nämns demokrati, välfärd och frihet. För den yngre generationen är det i stället en mer fragmenterad bild av vad Norden står för. Natur, demokrati och jämlikhet är orden som unga associerar med Norden, men genomgående i mycket lägre utsträckning än äldre. Yngre svarar faktiskt också ”inget av ovanstående” i större utsträckning än ord som förtroende och gemenskap.

Vidare är intresset och stödet för nordiskt samarbete genomgående lägre i den yngre generationen än i den äldre i vår undersökning. 29% av de unga ställer sig mycket positiva till det nordiska samarbetet i jämförelse med 48% bland 66+. 25% av de unga instämmer helt i att Norden behöver mer samarbete för att klara framtida utmaningar i jämförelse med 50% bland de äldre. Vi ser att uppfattningen om Nordens innebörd och relevans skiljer sig åt mellan den generationen som skapade det nordiska samarbetet och den generation som åtnjuter friheten och möjligheterna som arbetet resulterat i.

Lärdomen vi behöver dra av vår undersökning är att kunskapen om- och stödet för nordiskt samarbete behöver återskapas för varje generation. Med det som utgångspunkt behöver vi återigen fylla det nordiska samarbetet med

innehåll och mening. Men det är inte vad vi säger att Norden står för eller vad samarbetet innebär som kommer att göra avtryck- det är våra handlingar.

Kriserna de senaste åren har varit en prövning, men har samtidigt medfört att nordiskt samarbete kommit högt på den politiska agendan och fått medialt genomslag, något som ytterligare intensifierats i debatten som följt Rysslands invasion av Ukraina. Möjligheten att driva förändring och rusta nordiskt samarbete för framtiden är större än på lång tid. Att samarbetet i Norden inte fungerar är ingen liten sak. Det är mycket som står på spel när samarbetet inte fungerar. Ytterst menar jag att det är vår framtida välfärd, freden och våra livsmiljöer, vilka alla är förutsättningar för oss här i Norden att kunna leva goda liv. Det är därför helt avgörande att vi får till stånd en vitalisering av samarbetet.

Viktiga förutsättningar för samarbete i Norden är tillit och samhörighet mellan människor. Med politisk vilja och handlingskraft och med samarbetsavtal kommer vi långt. Men nordisk sammanhållning och integration byggs inte ovanifrån, den byggs genom att människor möts, samtalar och samlas upp kring lösningen av gemensamma samhällsutmaningar. Samarbetet kan inte fortsatt drivas av några få på den högsta politiska nivån. Det behöver utvecklas och drivas brett i alla sektorer, på alla nivåer och i alla generationer. Föreningen Norden har spelat en historiskt avgörande roll för att forma nordiskt samarbete och vi har alla förutsättningar att ta det in i en ny framtid. Vårt arbete med att hitta nya sätt för samverkan och dialog har bara börjat. Under våren lanserar vi Nordperspektiv där föreningen testar en ny form för medborgardialoger om framtiden i Norden. Under hösten fortsätter Hack för Norden, som är vårt samhällsforum för innovation och samskapande om hur framtidens nordiska samarbete ska se ut. I båda fall bjuds alla goda krafter från olika sektorer, generationer och nivåer in att bidra. Jag hoppas att vi ses där.

Josefin Carlring

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

NORDEN, SÄKERHETEN OCH FRAMTIDEN

År 2022 har inletts genom krig i Europa. Rysslands angrepp på Ukraina är ett angrepp också på den globala rättsordning som skapades genom Förenta Nationerna efter det andra världskriget och den europeiska säkerhetsordning som steg för steg växt fram efter Helsingforsavtalet 1975. Grundvalen för säkerheten, inte bara i Norden och Europa utan i världen som helhet, har utsatts för ett dödligt hot genom Putinstyrets aggressioner.

När detta skrivs vet ingen hur den otäcka krigsföringen slutar. Ukrainas försvarsstyrkor och befolkning bjuder modigt hårt motstånd. Av allt att döma hårdare motstånd än Putin räknat med. Krigsherrar brukar ofta lova att den militära insatsen ska vara begränsad och kort. Kremlregimen vill inte använda ordet krig, men det är krig som den medvetet planlagt och med största säkerhet blir det omfattande strider och motstånd mot ockupationsmakten under lång tid.

Samtliga nordiska länder har under krigets upptakt och det krigsskede som denne krönikör kan överblicka samverkat i en politik med EU och Nato som sammanhållande. Det är knappast överdrivet att påstå att redan när Ukrainakrisens första fas ägde rum, år 2014, så hade en stor samsyn om säkerhetspolitik, och därtill ett stegvis ökat försvarspolitiskt samarbete, etablerats mellan de nordiska länderna.

Nordiska försvarssamarbetets (NORDEFKO:s) syfte är att stärka de deltagande nationernas nationella försvar, utforska gemensamma synergier och underlätta effektiva gemensamma lösningar. När samarbetsavtalet undertecknades i Helsingfors 2009 innebar det att olika initiativ för nordiskt försvarssamarbete tagna från 1990-talet och framåt samlades under ett paraply. Samarbetet har vuxit och NORDEFKO:s verksamhet bedrivs idag på både militär och politisk nivå. Det omfattar exempelvis samarbete kring utbildning och övning, logistik, internationella insatser och materiel.

Inom ramen för programmet Cross Border Training övar flygvapnen i Finland, Norge och Sverige praktiskt taget varje vecka, år efter år. I en av världens största och mest avancerade flygövningar, Arctic Challenge Exercise, utgör nordiskt samarbete kärnan i en verksamhet som också involverar USA. Denna övning, som omfattar mer än 100 stridsflygplan från tiotalet länder, genomförs vartannat år, ifjol med Sverige som huvudansvarig och när den genomförs 2023 sker det för sjätte gången.

I november 2021 möttes de nordiska försvarsministrarna och bland annat överlade de om hur länderna kan förbättra förutsättningarna för att samarbeta på alla konfliktnivåer. Den 21 december gjorde försvarsministrarna bland

annat följande deklARATION: ”De nordiska länderna fortsätter sitt fasta stöd till Ukrainas territoriella integritet, suveränitet och rätt att bestämma sin egen utrikes- och säkerhetspolitiska kurs utan inblandning utifrån. Vi förkastar föreställningen om inflytandesfärer i Europa.”

En månad senare möttes försvarsministrarna åter, nu inom ramen för NORDEFCO:s mekanism för kriskonsultationer, en mekanism som etablerades 2019. Ministrarna förklarade att de övervakar säkerhetsläget i Ukraina noga. De förklarade sig vara överens om allvaret i situationen och behovet av att söka en diplomatisk lösning. Ministrarna uppmanade Ryssland att de-eskalera genom att stoppa och upphöra med sin pågående militära uppbyggnad i regionen och gå i dialog.

Det är en närmast ofattbar, hisnande stor skillnad på det nordiska försvarssamarbetet nu och det som ägde rum under det kalla kriget. Då möttes försvarsministrarna i Norden som mest till gemensamma möten någon enstaka gång per år. Idag sker mötena i detta sammanhang med en helt annan frekvens och med en helt annan substans.

Det omfattande samarbete som finns i Norden idag när det gäller försvars- och säkerhetspolitik har växt fram under tre årtionden - sedan järnridåns fall och Sovjetunionens sammanbrott. Med tanke på dess djup och bredd har den uppmärksammas förvånansvärt lite i media.

Det kvarstår en avgörande skillnad: Danmark, Norge och Island tillhör NATO. Finland och Sverige är militärt alliansfria men de är idag integrerade i ett nära samarbete som prioriterade partners. Såväl Finland som Sverige har idag en interoperabilitet med Natostyrkor på en nivå som inte alla stater med medlemskap matchar. När det Putinstyrda ryska militärmaskineriet övergick till storskalig krigföring från det lågintensiva krig de fört sedan 2014 i östra Ukraina efter den illegala annekteringen av Krim, och Nato kallade till toppmöte i februari 2022 fanns Finlands och Sveriges statsministrar på Natos inbjudningslista.

När denna krönika skrivs pågår en utvärdering i många länder av det Kremlstyrda kriget mot Ukraina, med dess uppenbara brott mot grunderna för tidigare existerande säkerhetsordning. I Finland och Sverige sker det med öppenhet för ett medlemskap i NATO. Samtal sker inom länderna och samråd mellan länderna på ömse sidor av Ålands hav. Om det leder till samagerande och samtidigt i utvecklingen av Sveriges och Finlands relation till NATO och andra gränsöverskridande säkerhetsrelationer är oklart i skrivande stund. Men situationen för fred och säkerhet i Europa är helt förändrad.

Det nordiska samarbetet på försvarsområdet sker i många former: all-nordiskt, bilateralt, trilateralt och i flera initiativ med deltagande också av stater utanför Norden. Ett exempel är Joint Expeditionary Force (JEF) som leds av Storbritannien och där förutom de fem nordiska och tre baltiska staterna även Nederländerna deltar.

De nordiska staterna har alla bilaterala avtal med USA. Dessa avtal finns sedan årtionden tillbaka i Islands, Danmarks och Norges fall inom ramen för Nato och de förpliktelser som allianstillhörigheten medför. I samtliga fall handlar det å ena sidan om avskräckning och å andra sidan om "beroligelse". Det senare norska ordet saknar en bra svensk motsvarighet men betecknar åtgärder som syftar till att bidra till fredliga och förtroendefulla relationer med antagonisten i närområdet – det vill säga Ryssland.

I början av februari redogjorde Norges försvarsminister Odd Roger Enoksen för det tilläggsavtal som Norge nu ingått med USA i syfte att reglera hur Norges möjligheter att ta emot militärt stöd från USA:s sida ska förbättras. Det kan bidra till avskräckning. Enoksen framförde samtidigt: "For det første er avtalen klar på at all amerikansk militær aktivitet skal respektere norsk suverenitet, norske lover og folkerettslige forpliktelser. For det andre fastslår avtalen at den ikke endrer norsk basepolitikk eller norske begrensninger på lagring av visse våpentyper på norsk territorium (atomvåpen, landminer og klasevåpen mv). For det tredje pålegger avtalen USA å konsultere Norge om bruken av de omforente områdene". Dessa åtgärder bidrar enligt min mening till "beroligelse".

Även i Danmark är det aktuellt med ett förnyat ramavtal med USA för att befästa den viktigaste relationen för Danmark när det gäller försvars- och säkerhetspolitik. Det finns anledning att tro att också detta avtal kommer att vila på de två grundpelarna avskräckning och "beroligelse", bland annat innebärande "at Danmark forbliver atomvåben-fri zone" som ordföranden i Det Utrikespolitiske Nævn, Martin Lidegaard, nyligen skrev i en artikel i *Altinget*. Det samma gäller Islands avtal med USA om nyttjande av Keflaviksbasen mm.

Företrädare för alla nordiska stater har varit tydliga med att alla stater, Finland och Sverige lika självklart som Natostater och Ukraina, har rätt att själv råda över hur deras säkerhet organiseras, med eller utan allianstillhörighet. Och enligt min mening är det rimligt att hävda att alla de fem nordiska staternas säkerhetspolitik har två grundpelare: avskräckning och "beroligelse" och detta gäller både stater med allianstillhörighet och dem som ännu är militärt alliansfria.

Sedan Finland vid Sovjetunionens upplösning frigjort sig från den Vänskaps- och biståndspakt som ingicks med Sovjetunionen efter andra världskriget för att möjliggöra fred och självbestämmande har landet deklarerat att man har en Nato-option. Företrädare för Finland, inte minst president Sauli Niinistö, har med stor tydlighet framhållit Nato-optionen som ståndpunkt i säkerhetspolitiken sedan hotet om Rysslands krigsföring i Ukraina blev aktuellt.

I Sverige förs en livligare diskussion om Natomedlemskap än tidigare. I såväl Finland som Sverige finns också en utbredd uppfattning att de båda länderna bör eftersträva ett gemensamt inträde i alliansen när förutsättningar bedöms föreligga.

Det kan inte uteslutas att Finlands och Sveriges säkerhetspolitiska doktriner kan förändras när en rekonstruktion av den säkerhetspolitiska arkitekturen i Europa förhoppningsvis kommer till stånd. Denna rekonstruktion berör alla länder. Det mest sannolika är att de nordiska länderna kommer att agera med stor samsyn i en sådan process – precis som samsynen under Rysslands pågående aggressioner varit påtaglig. Att nordiska, Nato- och EU-länder i Europa kommer att anse det vara viktigt att vidmakthålla en stark transatlantisk länk är mycket sannolikt. Att detta kommer att kräva ökad vaksamhet och ökat ansvarstagande på denna sida av Atlanten blir allt flera medvetna om. Nästa presidentval i USA kan få stor betydelse för Nordens säkerhet.

För små eller mellanstora länder som de nordiska är förtroendet för och förmågan att upprätthålla den internationella rättsordningen av stor vikt. Vitala inslag i en sådan rättsordning är alla staters rätt till okränkbara gränser, nationell ensamrätt när det gäller att bestämma över organisationen av det egna landets säkerhet och förbudet att bruka våld för att påtvinga en annan stat en ordning de inte frivilligt valt.

Vi lever med tidigare stats- och utrikesministern Carl Bildts ord i "den stora farans tid". Efterkrigstiden är nu definitivt ett föråldrat begrepp. Det är inte heller skedet efter kalla kriget, med Parisstadgan och Budapestmemorandumet i vilket Ryssland och USA lovade Ukraina att försvara landets integritet som vi längre kan tro oss leva i.

Det är mera uppenbart än någonsin sedan andra världskriget att fred och frihet för medborgare i Norden och dess närområden inte kan ses som något för all tid givet. Det är samtidigt bra att veta att samsynen om hur säkerheten ska tryggas för länderna som ingår i Norden utan överord är större än någonsin. Det försvarspolitiska samarbetet i Norden har aldrig varit mera omfattande. Det är trots allt tryggt att veta i det långvariga arbete för att skapa en bättre fungerande säkerhetsordning som nu måste inledas. Det gäller inte bara Nordens framtid. Det gäller mänsklighetens.

Anders Ljunggren

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

UTDELNING AV DEN NORDISKA
FÖRTJÄNSTMEDALJEN 2021
TILL ERKKI TUOMIOJA

Den 3 december 2021 samlades medlemmar av Letterstedtska föreningens avdelning i Finland för att bevittna utdelningen av Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj 2021 till Erkki Tuomioja, Finland. Prisceremonin ägde rum på Sveriges ambassad i Helsingfors. Ambassadör Nicola Clase hälsade välkommen. Peter Stadius, ordförande i Letterstedtska föreningens avdelning i Finland höll tal till medaljmottagaren och överräckte medalj och diplom. Till sist höll Erkki Tuomioja ett tacktal. Arrangemanget avslutades med samkväm.

Motiveringen från Letterstedtska föreningens huvudstyrelse:

”Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj för 2021 tilldelas Erkki Tuomioja, fd minister samt docent och riksdagsledamot, Finland. Erkki Tuomioja hör till de mest erfarna nordiska politikerna som konsekvent har arbetat för nordiskt samarbete. Sedan han blev ersättare i Nordiska rådet 1970 har han varit aktiv inom rådet som medlem i fler repriser, som president (2008) och för närvarande som ordförande för Finlands delegation. Tuomioja har försvarat den nordiska välfärdsmodellen i offentligheten och som utrikesminister i fem omgångar verkat för nordiska alternativ. Han är en av de synligaste politiska debattörerna och opinionsbildarna i Finland.”

Erkki Tuomioja valdes hösten 2021 till ny president för Nordiska rådet 2022.

Lena Wiklund

Peter Stadius och Erkki Tuomioja.

Tacktal

av Erkki Tuomioja vid utdelningen av LF nordiska förtjänstmedalj 2021

Erkki Tuomioja framförde ett varmt tack för medaljen. I sitt tal tog han upp det nordiska samarbetet och de förändringar som har skett under de år han har varit med. På 1970-talet, då Tuomioja deltog på sina första sessioner i Nordiska rådet var Norden en vägvisare för resten av världen. Vi hade redan då passfrihet, gemensam arbetsmarknad och en socialskyddskonvention. Våra reformer har först senare nått resten av Europa.

I dag finns det inte lika mycket tid eller politiskt intresse för Norden, trots att samarbetet nog anses som viktigt, framhöll Tuomioja. Det har också ett stort folkligt stöd. För 50 år sedan var många partiledare från samtliga nordiska länder med i rådet, men i dag är ingen det. Intresset i medierna har också minskat betydligt. Det internationella samarbetet har blivit så mycket mera omfattande, och politikerna behöver dela sin tid mellan en mängd olika internationella organ.

Tuomioja konstaterade att etableringen av Nordiska ministerrådet för 50 år sedan har givit det nordiska samarbetet mycket styrka, men relationerna mellan parlamentarikerna och ministerrådet har inte alltid varit problemfria. I år har detta tillspetsats, då Nordiska rådet kraftigt har reagerat på ministerrådets budgetförslag. Budgeten innehåller betydande nedskärningar i det kulturella samarbetet, den sektor som mest direkt engagerar nordborna. Samtidigt har också sättet på vilket regeringarna har skött coronapandemin väckt stort missnöje hos parlamentarikerna.

Erkki Tuomioja underströk att den påverkan Nordiska rådets åsikter har på samarbetets utveckling beror på hur väl förankrade parlamentarikerna är i sina nationella parlament. Som exempel nämnde han att Nordiska rådet vill påverka de nordiska ländernas EU-politik, men det parlamentariska inflytandet i EU-frågor ligger i de nationella parlamentens EU-utskott som har ett långtgående mandat att bestämma regeringarnas agerande i Unionen.

Avslutningsvis tog Tuomioja upp den nordiska modellens betydelse. Alla våra nordiska länder kommer nästan alltid upp bland de tio i topp när olika internationella jämförelser görs. Norden borde därför mera aktivt föra fram sin modell och vara vägvisare för resten av världen också i framtiden. Detta förutsätter samtidigt att vi i Norden slår vakt om och utvecklar den modell vi har. Finland kommer under sitt ordförandeskap i Nordiska rådet 2022, under Nordiska rådets 70-årsjubileum, att initiera en diskussion om arbetsformer som kan göra det nordiska samarbetet mera effektivt och strategiskt. Det gäller bl. a. att skapa en bättre helhetsbild av samarbetet. Den nordiska samarbetsbudgeten omfattar bara en bråkdel av allt det som sker de nordiska länderna och medborgarna emellan.

Guy Lindström

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

WEBBINARIUM: POST CORONA – SÅ SKA NORDEN MÖTA FRAMTIDA KRISER

När pandemirestriktionerna fortfarande gällde, och före Rysslands invasion av Ukraina, arrangerade Letterstedtska Föreningen, Hanaholmen och Föreningarna Nordens Förbund den 24 januari 2022 ett webinarium om hur Norden ska möta framtidens kriser. Utgångspunkten var Jan-Erik Enestams rapport *Strategisk genomlysning: nordisk civil krisberedskap*. Den är inriktad på civilsamhället, men civilt och militärt är inte alltid så lätt att skilja åt, konstaterades på webinariet.

I Hanaholmens studio i Helsingfors fanns deltagarna i Finland samlade, övriga satt vid sina datorer i respektive land, liksom publiken runt om i Norden. Webinariet utgick från den rapport Enestam skrivit på uppdrag av de nordiska samarbetsministrarna. Enestam har bland annat varit försvarsminister, samarbetsminister och direktör för Nordiska rådet. I rapporten ges ett antal konkreta rekommendationer för att stärka det nordiska samarbetet inför kommande kriser. Moderator Björn von Sydow, ordförande i Letterstedtska föreningen och tidigare svensk försvarsminister, konstaterade att de tre arrangörerna alla är engagerade i frågan om nordiskt samarbete. Han gav sedan ordet till Hanaholmens VD Gunvor Kronman som berättade om Hanaholmen-initiativet, där man månar om direkta, personliga kontakter mellan nyckelpersoner i Finland och Sverige.

– Programmet bygger på det framgångsrika samarbetet inom försvaret. När vi på vårt högnivåforum bjöd in president Sauli Niinistö sa han bland annat följande: ”Enbart militär beredskap räcker inte till för att skapa säkerhet. I den verklighet vi lever är hotbilderna inte enbart traditionellt militära hot, utan också klimatförändringar, pandemier och cybersäkerhet och här är den civila beredskapen enormt viktig. Samtidigt är den civila och den militära säkerheten allt närmare kopplade till varandra. För att lösa dagens kriser krävs ett övergripande tillvägagångssätt”.

Gunvor Kronman fortsatte:

– I minister Jan-Erik Enestams strategiska genomlysning vill jag särskilt lyfta fram tätare informationsutbyte, gemensamma analyser och övningar, samt större deltagande från privat och frivillig sektor i krisarbete. De här områdena har också varit centrala i Hanaholmen-initiativet.

Ny modell för samarbetet

Från en studio i Köpenhamn talade sedan Nordiska ministerrådets finländska generalsekreterare Paula Lehtomäki. För att visa att hon värnar den nordiska språkgemenskapen höll hon sitt tal på danska. Översatt till svenska sa hon bland annat:

– Rapporten ger oss en möjlighet att se på oss själva med nya ögon och ger anledning till överväganden om hur vi kan justera vårt samarbete.

Därefter var turen kommen till Henrik Wilén, generalsekreterare i Föreningarna Nordens Förbund, och Jan-Erik Enestam att i ett samtal diskutera rapporten. Wilén började med att fråga om de viktigaste lärdomarna från rapportarbetet. Enestam berättade att intervjuerna med nyckelpersoner alla hade pekat på samma problem:

– Den bristande nordiska kommunikationen. Besluten som fattades under pandemin var i huvudsak nationella.

I sin rapport föreslår Enestam att samarbetsministrarna får en tydligare roll. I praktiken har statsministrarna delegerat sitt ansvar för det nordiska samarbetet till samarbetsministrarna, men de saknar mandat. Nya former för samarbetsministrarnas roll skulle ge dem helt andra möjligheter att påverka i tid, innan sektorministrarna fattar sina beslut.

– Samarbetsministrarna ska stå för den politiska koordineringen med möjligheter att sammankalla fackministrarna för överläggning. Makt ska inte överföras utan det är för att få en bättre koordinering.

– För att det ska fungera behövs ett redskap. Vi föreslår inrättandet av en nätverksenhet för civil krisberedskap. Det är inte ett nytt kontor utan bygger på en modell från det nordiska försvarssamarbetet Nordefco. Här ska regeringarna utse ansvariga personer som har som uppgift att bereda de här ärendena och samtidigt utarbeta manualer, scenarier från olika hot och föranstälta övningar, så att man har en bättre beredskap, sade Jan-Erik Enestam.

Gemensamma beredskapslager

En aktuell fråga i samband med pandemin har varit behovet av medicin och beredskapslager. En av de viktigaste lärdomarna från pandemin är bristerna inom detta område.

– Man borde utreda möjligheten att ha gemensamma beredskapslager, eller åtminstone någon form av arbetsfördelning länderna emellan. Man bör också ha en gemensam upphandling för att få större tyngd, sade Enestam.

I år fyller Helsingforsavtalet 60 år, och nu kan vara läge att förnya avtalet, menar Jan-Erik Enestam:

– Bristerna är betydligt mera påtagliga nu än vad de har varit tidigare. Och så tror jag att man också ska vara öppen för att ändra det som är karaktäristiskt för

det nordiska samarbetet, speciellt inom ministerrådet: Besluten ska vara konsensusbeslut. Det betyder i praktiken alltid det att det land som vill minst bestämmer mest. Ofta finns det någon som har anledning att bromsa. Ett strategiskt förslag i rapporten är att man ska kunna gå vidare med de som vill.

Henrik Wilén frågade om den gamla Norden-inställningen, där alla ska vara av samma åsikt, alltså är förlegad.

– Det gäller naturligtvis alldeles speciellt gränsregionerna, där bilaterala överenskommelser är nödvändighet för att det ska fungera. Här finns mycket erfarenheter att bygga på, svarade Jan-Erik Enestam.

Moderator Björn von Sydow, följde upp Enestams påpekande om gränsregionerna med att peka på hur många människor det faktiskt berör.

– Det är ungefär 20 000 pendlare per dag över Öresund. Sedan har vi alla dem som pendlar vid Strömstad/Halden och så vidare, liksom vid Torneå och Haparanda, och dessutom tillkommer veckopendlingen.

Civil sårbarhet

Monica K Mattson Kämpe, Generalsekreterare för Folk och Försvar, Norge, var inbjuden som kommentator. Hon höll med om att gränsproblematiken är allvarlig.

– Gränspendlarna är självklart utsatta och det är en stor andel som har valt att sluta pendla och hellre söker nytt jobb närmare hemmaorten. Men det var inte bara gränspendlarna som drabbades. Gränserna var ju stängda väldigt länge. Det drabbade också familjer, kanske med sjuka familjemedlemmar på olika sidor av gränsen. Det upplevde jag personligen under pandemin.

När det gäller sammanhållningen i Norden menade hon att pandemin motverkat den.

– Det var intressant att observera i hur stor grad krishanteringens präglades av nationella strömningar. Nästan ett slags mästerskap i vem som hanterade krisen bäst och därmed vann pandemihanteringens. Det var ju på många sätt väldigt olyckligt och ledde till att tilliten hos befolkningen, till varandra minskade.

– Jag tror att det är viktigt att värna tilliten hos befolkningen, att myndigheter tar sig tid till att förklara varför man gör de val som man gör, också för den egna befolkningen, men kanske också i den nordiska gemenskapen.

Monica K Mattson berörde också frågan om gränser mellan civil och militär beredskap.

– Om man ser på försvaret i de olika nordiska länderna, ser man samma tendens till att väldigt många stödfunktioner har blivit civila. Med flera civila aktörer, också innanför försvar och beredskap, ökar sårbarheten. För en aktör som kommer utifrån är det kanske enklare att agera via en civil aktör. I Norge

hade vi en händelse i fjol. Den norska avdelningen av Rolls Royce, Bergen engines, som ryska intressen försökte köpa upp. De servar bland annat dieselmotorer för norska militärfartyg och har Natouppdrag. Det blev ett medialt intresse kring detta uppköp som ledde till att det blev stoppat från politiskt håll. Vi hade ett annat exempel för ett par tre år sedan i Finland. Ryska intressen köpte upp tomter i finska skärgården. Det blev framlagt som att det handlade om ekonomisk kriminalitet och en tung polisoperation blev insatt. Även om ekonomi var huvudsaken så är det också en säkerhetspolitisk fråga, med tanke på att den finska skärgården har många viktiga strategiska installationer.

– Hur ska man då få ett bättre samarbete kring denna typ av civila, men försvarsrelaterade hot? Det är inte lätt att svara på, men det skulle vara en klar fördel om också samarbetet och informationsutväxling, i den grad det är möjligt, också kan se när det gäller den här typen av frågor, sade Monica K Mattson.

Jan-Erik Enestam höll med om både analys och slutsats.

– Det finns en gråzon. I Finland har man löst det med en säkerhetskommitté. Sekretariatet finns i försvarsministeriet och i kommittén försöker man koordinera den civila och militära insatsen. Det tror jag är ett bra sätt att överbrygga myndighetsgränserna som annars kan vara ganska starka. Det har fungerat bra här, menade Enestam.

Louise Hertzberg

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN
 IN MEMORIAM
 DAG LINDBERG (1940–2021)

Dag Lindberg. Foto Ateljer Nyblin.

Nordisk Tidskrifts långvarige medarbetare Dag Lindberg avled den 19 december 2021, några dagar före sin 82-års dag. Han var född den 1 januari 1940. Dag Lindberg var finländsk redaktör för *Nordisk Tidskrift* från början av 1988 till slutet av 1999, och samtidigt biträdande huvudredaktör 1989–1999.

Dag Lindberg tog sin studentexamen vid Ekenäs samlyceum och blev filosofie magister från Helsingfors Universitet 1966. Hans huvudämne var historia. Efter några år som assistent vid universitet och som anställd vid Riksarkivet slog sig Dag Lindberg 1972 in på en nordisk bana i och med att han blev utsedd till sekreterare för Nordiska rådets kulturutskott. Det uppdraget hade han i tre år, och avancerade sedan till posten som biträdande generalsekreterare för Finlands delegation i Nordiska rådet, på den tiden ett fristående ämbetsverk under riksdagen. Det var framför allt som tjänsteman med ansvar för nordiskt samarbete som Dag Lindberg kom att göra sin främsta samhällsinsats. Han stod direkt i det nordiska samarbetets tjänst fram till 1988, men innehade ännu efter det flera nordiska förtroendeuppdrag.

Dag Lindberg var en uppskattad medarbetare bland en stor krets av tjänstemän i den finska förvaltningen och bland sina nordiska kolleger. Under sina år i Nordiska rådet kom han att samarbeta med många av den tidens främsta politiker i Finland och övriga Norden. Med sin känsla för det politiskt möjliga och sin förmåga att driva nordiska frågor systematiskt, bidrog han till att man under denna gyllene tid för nordiskt samarbete på 1970- och 1980-talet kunde uppnå konkreta resultat. I en intervju i *Arbetarbladet* för några år sedan berättade han om sina nordiska minnen och resor. För honom var Grönland den största upplevelsen: "Jag glömmer aldrig den grönländska naturen med den väldiga inlandsisen. Och de vänliga människorna som jag spontant sympatiserade med".

Efter sin nordiska karriär arbetade Dag Lindberg som biträdande folktingssekreterare vid Finlands Svenska Folkting och en kortare tid bl.a. vid justitieministeriet innan han år 1998 drabbades av en stroke och pensionerades.

Under Dag Lindbergs tid som redaktör för *Nordisk Tidskrift* fick Finland två separata litteraturöversikter i tidningens årliga litteraturnummer. En över den finska litteraturen och en över den finlandssvenska. Den här ordningen gäller fortfarande. Efter sin tid som redaktör medverkade Dag Lindberg ännu under många år med översättningar av artiklar från finska till svenska. Han var också under många år sekreterare för Letterstedtska föreningens avdelning i Finland. För sina insatser i föreningen och *Nordisk Tidskrift* tilldelades Dag Lindberg LF:s förtjänstplakett 2012.

Dag Lindberg var en samarbetsmänniska och humanist. Han var också en stor humorist som när tillfälle gavs gärna drog en god historia, alla inte helt på söndagsskolenivå. Humorn fanns kvar också efter det att hälsan hade börjat svikta.

Dag Lindberg sörjs närmast av makan Marianne och deras döttrar med familjer. Hos en stor krets av tidigare kolleger och nordiska vänner finns han kvar i ljusa minnen.

Guy Lindström

BOKESSÄ

KULTURMINISTERIET 60 ÅR

Siden 1961 har kulturen haft sit eget ministerium i Danmark, og tidvis har der været høj bølgegang i vælgerhavet. Men de oprindelige tanker om armslængde og støtte til finkulturen overlevede.

Under dansk kulturdebat lyder en diskret basgang af ubekvemmelse, dobbeltsnak og påtaget blindhed. Det er lyden af politikere, der gerne støtter kulturen økonomisk, men ikke så gerne vil fremstå som prædikanter og smagsdommere over for den befolkning, som finansierer herlighederne. Måske kunne nogen finde på at synes, at den, der betaler musikken, også skal bestemme over repertoireet.

Det kan lyde således i 1971: Enhver kulturform af betydning for et mindretal må have vækstbetingelser, så den kan trives og spredes på lige fod med andre former, som den meget kulturglade socialdemokrat Niels Matthiasen rundhåndet formulerede det som nyudnævnt kulturminister. Herefter kom tilføjelsen, at der jo »stadig er noget, der er mere værdifuldt end andet«, hvorfor man ikke skulle finansiere »lige gyldige danske folkekomedier eller overfladiske lystspil«.

Eller det kan lyde sådan her i partifællen Lasse Budtz' mund i 1984: »Kultur er for alle, der er ikke nogen form for kultur, der er finere end andre, og finkultur ved vi slet ikke hvad er.«

Budtz var journalist og ledende politiker på det sikkerhedspolitiske område dengang. Hans påståede uvidenhed er vist mest til udvortes brug, Dansk Sprognævn registrerede i hvert fald ordet "finkultur" så tidligt som 1965. Men både Budtz og Matthiasen prøver at skræve hen over kulturkløften, den farlige slugt, som af og til har vist sig mellem Folketingets store flertal og en større eller mindre del af befolkningen.

Citaterne gengivet her er fra den tidligere topembedsmand *Poul Baches* storslåede bog om 60 års dansk kulturpolitik udgivet i anledning af, at Kulturministeriet fylder rundt i 2021. *Finkultur og mangfoldighed* hedder værket, og det er virkelig god bog til tiden. Bache ved, hvad han skriver om, han har været afdelingschef i Kulturministeriet gennem et tiår og siden direktør i Kunststyrelsen og Kulturstyrelsen. Han ser og beskriver begivenhederne fra Christiansborg og omegn, men med et fokuseret blik på kulturpolitikens betydning blandt partierne, ude i kommunerne og ude blandt vælgerne.

Historien er på en gang harmonisk og dramatisk. De grundlæggende visioner

lanceret af socialdemokraten Julius Bomholt (og bag ham statsminister Viggo Kampmann) er blevet stående gennem de tre snese år: Staten støtter kunst og kultur med kvalitet som ledesnor og armslængdes afstand som princip. Bache understreger flere gange gennem sin bog, at den konservative Brian Mikkelsen som kulturminister (2001-2008) grundlæggende ville det samme som Julius Bomholt. Hvor der tidligere har siddet partier i Folketinget, som helt ville af med statsstøtten – Fremskridtspartiet, Retsforbundet, De Uafhængige – er alle Folketingets partier i dag tilhængere af en vidt forgrenet støtte til et stadigt ekspanderende kulturmiljø. Armens længde kan variere lidt, men afstand mellem kunst og politik er et vilkår.

Selv Bomholts idé om at fylde landet med kulturcentre er til dels blevet til virkelighed. Især bibliotekerne udfylder rollen og havde i 2017 38,3 millioner besøg – det højeste registrerede antal, siden man begyndte at tælle den slags. De besøg handler langt fra alle kun om boglån, Kulturstyrelsens Biblioteksbarometer registrerede i 2018 flere arrangementer og foredrag end nogensinde før. Det er den harmoniske del af fortællingen om staten og kulturen i 60 år.

Balladen gælder de gange, kulturkløften har åbnet sig under fødderne på de ansvarlige for støtten. Mest opmærksomhed får gerne det såkaldte Rindal-oprør i 1965. En jysk lagerforvalter, Peter Rindal, brød sig ikke om moderne kunst, som han ikke forstod, og han brød sig slet ikke om at betale for løjerne. Det synspunkt bredte sig som en steppebrand af protest underskrifter fra især jyske arbejdspladser. Rindal kom på den måde til at lægge navn til en hel isme, rindalismen, og den ære (eller skam, om man vil) overgår meget få personer i Danmark.

Men Poul Bache finder balladen om provokunstneren Jens Jørgen Thorsens Jesus-film og teatergruppen Solvognens julemandshær mere betydningsfulde. Begge begivenheder tog deres begyndelse i de vilde halvfjerdsers start. Det var et årti, hvor snart sagt alt var til debat, og hvor jordskredsvalget i 1973 førte til, at hele tre partier bar modstand mod statslig kulturstøtte i deres skjold: Fremskridtspartiet, Retsforbundet og Kristeligt Folkeparti; sidstnævnte var energisk modstander af Thorsens film, fordi den udstyrede Jesus med et sexliv. I den forstand blev 1973-valget et kulturpolitisk valg, idet de fem oprindelige partier bag Bomholts kulturvisioner alle gik tilbage, mens endnu et af de nye partier – Centrum-Demokraterne – med flid førte kulturkamp mod venstredrejning i *Danmarks Radio*.

Poul Baches beskrivelse af kampen om Jesusfilmen er god at få forstand af. Balladen havde flere paralleller til den danske Muhammedkrise i 2005 og 2006, udløst af et dusin satiretegninger af den muslimske profet i avisen *Jyllands-Posten*. Men der er også afgørende principielle forskelle på de to sager.

Fælles er jo den religiøse krænkelse stillet over for den kunstneriske frihed/det frie ord. Fælles er også de mange demonstrationer og vrede underskrifter. Danske præster samlede 143.000 underskrifter mod filmen, som Filminstitutets bestyrelse fandt støtteværdig. Også volden som argument deler

de to sager, omend i langt, langt mindre skala i forbindelse med Jesusfilmen end under Muhammedkrisen. Den danske ambassade i Madrid modtog bombetrusler i forbindelse med Jesusballaden, påpeger Bache. Men den store principielle forskel er i Baches gengivelse, at debatten ikke handlede om, hvorvidt filmen skulle forbydes slet og ret. Det var statsstøtten til det kontroversielle projekt, der var den store anstødssten for de mange modstandere af Thorsens film. I den forstand var det også et tidstypisk opgør om statens grænser.

Sagen om filmen levede i flere år, indtil statens advokat, Kammeradvokaten, konstruerede en noget søgt bygget kattelem, man kunne snige sig ud gennem. Kammeradvokaten var i 1976 »nået frem til den forbløffende konklusion, at filmen kunne være ulovlig – ikke fordi den var blasfemisk (hvad mange havde forventet), men fordi den kunne krænke evangelisternes moralske rettigheder til Det Nye Testamente«, som Bache formulerer det.

"Finkultur og mangfoldigheds" forfatter forsøger i det store og hele og med betydeligt held at holde sin egen mening om de provokerende kunstudtryk i baggrunden – en tidligere embedsmand fører jo ordet – men han røber sig nu af og til. Som da han med cool penneføring konstaterer, at Julemandshæren blev indskrevet som en umistelig del af dansk kulturarv, da den i 2006 blev optaget i Brian Mikkelsens kulturkanon som et af dansk scenekunsts 12 vigtigste værker. Julemændene havde blandt andet invaderet stormagasinet Magasin og midt i juletravlheden uddelt gaver til kunderne. Først deres egne medbragte, senere også varer, som rettelig tilhørte Magasin.

Samme hædrende skæbne overgik forfatteren Bent Haller, påpeger Bache. Først havde han Vestre Landsrets ord for, at hans bog *Sabotage* (1977) var underlødige, siden blev han medlem af Kunstfondens litterære tremandsudvalg.

Moralen er ikke så svær at udlæse: Avantgarden har ofte ret, mens bagtroppen lige skal have tid til at vinde med. At kultivere er jo at opdyrke, at forvandle rått til godt.

Kulturkløften er i årtiernes løb søgt fyldt med bevillinger, landnam og hensigter i overensstemmelse med tidens dominerende toneklange. Decentralisering var et stort ord i 1970'erne, og kunststøtten blev decentraliseret og kommunaliseret, samtidig med at de centrale prioriteringer blev bevaret. Man har også udvidet sansen for, hvad der var fint nok til at få støtte, den rytmiske musik, eksempelvis.

Løbende er kulturen blevet dybere integreret i det almindelige samfundsliv, så den på en gang er fritstående og en selvfølgelig del af det offentlige apparat. Poul Bache giver med den, syd for Sjælland liggende ø Lolland som eksempel en illustration af, hvor sammenvævet kulturen er med det lokale liv. Lolland har store problemer med affolkning og samtidig tilvækst af borgere med sociale problemer. Men kulturlivet er omfattende.

To statsanerkendte museer på Lolland-Falster, i Lollands kommune alene 25 museer og udstillingssteder er fortrinsvis drevet af frivillige. Hertil kam-

merensemble, symfoniorkester, teater, biografer, kulturfestival, musikskole, biblioteker, etc. Noget frivilligt, andet offentligt drevet eller støttet. Kulturen som korset eller skelet? Ville regionen implodere uden kulturstøtten?

Siden 1990'erne har man med stadig større beslutsomhed omdefinert vælgerne, befolkningen, til folket, således at kulturstøtten også handler om dansk sammenhængskraft og demokrati og så videre. Men også vækst-argumentet og betydningen af at lade flere kvindelige kunstnere nyde fremme har præget debatten. Hele tiden er der denne vekselvis fritstående og sammenvævede relation mellem politik i almindelighed og kulturpolitikens begrundelse.

Socialdemokratiets gerning gennem de 60 år er et helt kapitel for sig. Partiets top fandt på Kulturministeriet, og man havde af og til svært ved at begrunde støtten til den fine kultur overbevisende over for det farlige vælgerhavs understrømme – jævnfør Lasse Budtz' ovenfor citerede betragtninger.

Man fandt så på begrebet kulturelt demokrati, som jo begrebsmæssigt er noget rod. Man ville ikke, som navnet kunne indikere, lade folk bestemme over kulturen, men give dem adgang til den kultur, som andre havde fundet støtteværdig. Det er ikke helt det samme.

Denne lidt anstrengte tilgang til affærene har gjort, at socialdemokrater med interesse for kulturpolitik diskret har samlet sig bag forskellige helte. Der er Bomholt-folkene, og så er der dem, som hælder mere til Jens Otto Krag. Begrundelse: Historien om, at Viggo Kampmanns efterfølger som statsminister allerede i 1962 blev træt af de bomholtske armsving og dekreterede "kulturpause".

Den nuværende indenrigsminister i den socialdemokratiske mindretalsregering, den indflydelsesrige indenrigsminister Kaare Dybvad Bek indskriver eksempelvis i sin bog "De lærdes tyranni" (2017) Krag i de kulturkritiske rækker. Her anfører han, at Krag i 1962 erklærede "kunststop", »måske i erkendelse af, at man havde givet for meget plads til den moderne strømning og særligt til kunstnerne«.

Men den udlægning afviser Poul Bache. Stoppet var dikteret af mangel på arbejdskraft i de økonomisk brølede tresseres start, så af hensyn til produktion og eksport måtte »andre ting vente, for eksempel ting på det kulturelle område«, som Krag formulerede det; kulturpausen som begreb brugte han ikke.

Nationalmuseets direktør, P.V. Glob, var udtrykkets ophavsmand, og han havde sine egne grunde. Bekymret over udsigten til at miste et nyt nationalmuseum i Brede nord for København klagede han i et interview i dagbladet *Information* over, at vi i Danmark »holder os en kulturpause«. Begrebet slog bredt an, mens Krag slog syv kors for sig i partiavisen *Aktuelt* og forsikrede, at »intet kunne berettige det skrækelige udtryk 'kulturpause'«, thi bevillingerne til kulturen ville fortsat vokse. Hvad de da også gjorde de næste to folketingsår med Krag som statsminister og Bomholt som kulturminister.

Arne Hardis

Poul Bache. *Finkultur og mangfoldighed. 60 års dansk kulturpolitik*. Gads Forlag, København 2021.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

SAMTALER OM LIV OG DIKTNING

Ny bok med Cecilie Løveid

Det er nesten som man kan tro at «samtalebok» er en helt ny sjanger innenfor formidlingen av litteratur og forfatterskap. Det er selvfølgelig ikke tilfelle. Klassikeren på feltet er Eckermanns samtaler med Goethe – en bok vi ikke ville ha vært foruten og som har bidratt til forståelsen og formidlingen av en av verdenslitteraturens store skikkelser. Intervjuer og lange samtaler med forfattere i tidsskrifter og som innslag i bøker, er et ellers et velkjent fenomen i de fleste lands litteraturer, til alle tider. Men samtaler med forfattere gjennom måneder og år, om forfatterskapet og om dikterlivet, som sterkt sammenskrevet og redigert blir til hele bøker, har ikke vært en del av kommentarlitteraturen i Norge i moderne tid.

Det har det blitt en forandring på – ikke minst gjennom to svært innsiktsfulle og grundige samtalebøker med to sentrale figurer i norsk samtidslitteratur: Dag Solstad og Kjell Askildsen. Begge er «laget» eller skrevet av journalist og forfatter Alf van der Hagen. *Dag Solstad. Uskrevne memoarer* kom i 2013, og *Kjell Askildsen: Et liv året etter*. Den siste har en tittel som nesten alltid brukes på biografier, men er altså en samtalebok som til slutt nærmer seg biografien ved hjelp av de erindringer og den selvforståelse samtalepartneren formidler. Man kunne tenke seg en idealsituasjon der intervjueren bare fungerer som katalysator og sørger for at hovedpersonen, dikteren, stiger fram fra sidene etter som samtalen går. Slik er det ikke, og slik kan det kanskje ikke være. Samtalebøkene forutsetter nærmest total fortrolighet med og kunnskap om forfatteren og forfatterskapet som behandles, og van der Hagen er en ypperlig formidler og budbærer fordi han er en god lytter og fordi han hører når noe er viktig og bør følges opp.

Slik er det også i samtaleboken som skal omtales her: Kaja Schjerven Mollerins bok *Kamerat livet – en samtale med Cecilie Løveid*. Før vi ser nærmere på boken, noen ord om Løveids forfatterskap. Det er et usedvanlig blandet og variert og på mange måter helt spesielt forfatterskap. Det er kanskje bare Jon Fosse som så lett og elegant har kunnet gå fra romansjangeren til dramaet og samtidig eller innimellom skrive poesi. Både som et spørsmål og som en oppsummering sier Schjerven Mollerin at 1970-tallet var et tiår

for romaner, mens 1980- og 90-tallet var en periode der dramatiske arbeider dominerte, mens Løveid har fremstått mer og mer som en spennende lyriker etter år 2000 – selv om hun på ingen måte sluttet å skrive dramaer. De aller fleste bøkene og mange enkeltdikt blir presentert i samtaleboken, uten at de i større grad blir drøftet. Men de blir satt i kontekst – både i forhold til det levde dikterlivet, til samtidens trender og tilbøyeligheter både litterært, kulturelt og politisk. Slik sett fører denne samtalen med én enkelt dikter som ofte har gått sine egne veier likevel til interessante tidsbilder av et litterært felt i vekst og endring, der kanskje de politiske 1970-årene er mest interessante. Det er da også i denne perioden Løveid gir ut flest bøker og gjør det med jevne mellomrom – fra romandebuten i 1972 med *Most* og gjennom fem andre romaner dette tiåret. Så følger dramatekstene og hørespillene tett gjennom et par tiår. Det var også blitt mange nok dikt til at en samleutgave kunne gis ut – før nye og prisbelønte diktsamlinger fulgte etter årtusenskiftet. Klart her er mye å snakke om; det gjelder bare å passe på så det ikke bare blir prat.

Schjerven Mollerin lytter tålmodig til alle de tankesprang og assosiasjoner Løveid kommer med, før hun så prøver å lede forfatteren tilbake til det egentlig var inne på der og da. Kampen om å etablere en struktur og noe som ligner en rød tråd gjennom boken, blir veldig tydelig. Men kanskje er det ikke så viktig, for «samtaleboken» har som kjennetegn at den bidrar sterkt til biografisk kunnskap, samtidig som den motsetter seg å bli nettopp en biografi. I Løveids tilfelle oppstår det sammenhenger og en form for utvikling fordi hun gjennom fem tiår gjennomgår mange faser både som menneske og kunstner, uten at hun i utpreget stand blir «livsfasedikter» som noen litt nedsettende har brukt som benevnelse på flere forfattere, særlig kvinner.

Hvordan er *Kamerat livet* organisert eller strukturert? Boken er delt inn i fire avdelinger pluss en epilog. «En samtale med Cecilie Løveid» er selvsagt bygd på mange samtaler over ganske lang tid; noen ansikt til ansikt og med god tid; andre via telefonsamtaler og andre måter å kommunisere på. «Samtalen» ble avbrutt og forsinket på grunn av pandemien som til tider stengte ned både Oslo og Bergen – intervjueren bor i Oslo og Løveid er hjemmehørende i Bergen. Avtalte møter ble kansellert, men det ble bok til slutt selv om den kanskje skulle ha kommet til forfatterens 70-årsdag i august 2021. Slik blir selve samtalene i noen grad et strukturerende prinsipp, men intervjueren klarer å lede samtalene slik at de, i alle fall i redigert form, går fra Løveids helt spesielle familiebakgrunn, barne- og ungdomsår, og så gjennom et liv som overhodet ikke har vært uten sorger og tap og plager, men hvor skrivingen var ustopkelig, uansett hindringer.

Løveid fremstår som selvstendig og sterk, også når motgangen er størst. «Mangelen på anerkjennelse er det faste temaet i mitt liv,» sier hun et sted, og

kanskje har dette rot i følelsen av å være utsatt og bortsatt. Født utenfor ekteskap vokste hun opp hos besteforeldrene, og igjen og igjen ligger tanken om «det bortsatte barnet» som et tema eller et premiss for mangt i forfatterskapet. Hun er utrolig dyktig til å la tekstene spille mot billedkunst, og leser seg opp og skaper fantastiske tekster med historiske personer i sentrum. Intervjueren lurar på om «tilfeldighet» i mange sammenhenger kan forklare sprangene i forfatterskapet, og det fører til at vi får en lang redegjørelse fra forfatteren om skriveprosessen. Ved siden av de mange oppsummeringene Schjerven Mollerin gir av forfatterskapet, er dikterens egne utlegninger overbevisende.

Løveid arbeider med sin neste bok, *Piggeple*, mens samtalen finner sted, men tross all informasjon og alle navn og titler og et liv i tjeneste hos ordene, ender samtalen også her ofte med tanker om «livets uforutsigbarhet». Bokens tittel, *Kamerat livet*, kan virke litt merkelig, men den er hentet fra en Løveid-tekst fra 1974:

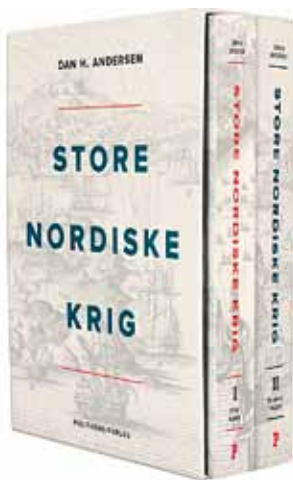
Kamerat livet går forbi meg med en kurv, hvisker at det ikke gikk slik som vi hadde håpet det ville gå, men det visste vi jo på forhånd.

Kamerat livet er en utmerket samtalebok, men det spørres om denne hybridsjangeren har funnet sin form, eller om den blir å forstå som råmateriale til senere biografiske eller litteraturvitenskapelige studier.

Hans H. Skei

Kaja Schjerven Mollerin. *Kamerat livet – en samtale med Cecilie Løveid*. Kolon Forlag, Oslo 2022.

MÄRKVÄRDIG LÄSUPPLEVELSE OM DET STORA NORDISKA KRIGET

Dan H. Andersens *Store Nordiske Krig* i två band är ett bokverk på drygt 1000 sidor med utförliga källhänvisningar och fina illustrationer. Bokverket är understött av bl a Letterstedtska föreningen.

Det har varit en märkvärdig läsupplevelse. Verket är ett gigantiskt arbete av fil.dr Dan. H. Andersen. Det är en intellektuell upplevelse att få följa en modern framställning av ett avgörande förlopp för de nutida staterna runt Östersjön och sin del av Europa. Det är också ett nöje att läsa Andersens lätta danska (med uppslag någon gång ur ordboken).

Det märkliga är att författaren går direkt på sakerna. Det är inga långa och snåriga metodkapitel eller ens principiella förklaringar till varför böckerna skrivs. Det är som en självklarhet. Kan en historisk-samhällsvetenskaplig framställning med höga krav stå för det idag?

Vi möter ett nästan oändligt antal fakta och episoder. Allt från krig och örlog i sina detaljer, intima relationer i furstevärlden, spionagesystem, geografiska förhållanden och väderangivelser till enskilda människor, som av någon anledning gått att identifiera och sätta in i sammanhangen. Vi får också ekonomiska och sociala skeenden. Vad är författarens organisationsprincip i detta?

Svaret är – kronologi. Fakta följer tidsaxeln.

Ändå är det mycket mera. Dan H Andersen ger fördjupningar, förtydliganden, förklaringar, efter tidslinjen, men i av honom valda sammanhang. Visst kan man diskutera relevansen i sådana val.

Att sätta in det stora nordiska kriget i hela Europa 1700 – 1720 i en helhet är verkligen en bra idé. Då framträder det samlade stormaktsspelet. När jag började läsa tyckte jag att texten var ganska lik beskrivningarna av de dåvarande nordiska makterna Danmark-Norge, Sverige, Sachsen, Polen och Ryssland. Men fram träder en betoning på Danmark–Norge. Det är med starka sakliga skäl. Danmark-Norge är den i mycket drivande politiska kraften för att inleda en revidering av Sveriges starka ställning i norra Europa i slutet av 1600-talet. Jag kan inte se att det leder till något chauvinistiskt drag i framställningen. Men blir en ögonöppnare åtminstone för mig.

Det finns också spännande komparativa element i Andersens analyser. En är likheterna i stridskrafterna i dåtidens härar och flottor. En annan är hans referat av de oändliga diplomatiska ansträngningar som länderna uppehöll, trots att man bara hade häst och skepp som kommunikationsmedel. Och så mycket i de diplomatiska turerna som finns kvar!

Jag vill exemplifiera med hans jämförelser – arketyper – mellan de fyra kungar som ledde sina länder.

Tsar Peter den store – trixaren, spelaren och förvandlingskonstnären, en halvgud eller demon i ständig aktivitet och förvandling, nedbrytaren och uppbyggaren.

Karl XII – soldaten och jungfrun. Den järnhårde ledaren av män, obarmhärtig, outgrundlig, men också på ett besynnerligt sätt en kombination av hög begåvning och frånvaron av mänsklig förståelse.

August den Starke – sensualisten, vars ambitioner är stora, men förmågorna begränsade, styrd av den snabba njutningen.

Fredrik IV – först bokhållaren som inte vågar, men som har förmågan att dra sig ur spelet med en begränsad vinst. Men bilden av honom mörknar, menar Andersen – en människoförbrukare, och bakom fasaden en småsint och hatisk människa.

Nu är detta bara den avslutande jämförelsen i Andersens väldiga verk.

Det stora nordiska kriget inleds av de fyra ovannämnda furstarna år 1700 efter flera år av hemliga överenskommelser.

Angreppen misslyckas i allt väsentligt fram till 1707, men Karl XII ville varken då, förr eller senare avsluta krigen genom politiska kompromisser. Karl XII förmådde inte heller skapa koalitioner emot angriparna – t.ex med Storbritannien och Nederländerna, de s.k sjömakterna som varje sommarhalvår seglade in i Östersjön.

Från 1709 är det fortsatta krig. Poltava är ett avgörande nederlag och Ryssland bemäktigar sig alltmer av svenska besittningar i Baltikum och in i Finland. Danskarna angriper i Skåne men blir avvisade. Nya angrepp mot de svenska provinserna i Tyskland innebär enstaka svenska militära framgångar, men som slutresultat förluster. Det var både på marken med rysk trupp och på haven, där de dansk-norska styrkorna fick överhanden.

I Sverige fanns det opponenter mot Karl XII:s krigspolitik men de avvisas av kungen och det är först genom ett fiendskott i huvudet 30 november 1718 som enväldet och den ensidiga krigspolitiken faller.

Slutet på två årtionden av kungastyrd politik, med enorma krigsansträngningar i alla länder, enorma människoförluster samt härjade bygder och handel, förmedlades fram av Storbritannien. Det skedde 1719 mellan Danmark-Norge och Sverige och 1721 mellan Ryssland och Sverige. Ryssland blev den stora vinnaren, både i Ukraina, Polen och i de svenska baltiska provinserna. Men även Preussen förhandlade sig fram på andras bekostnad, bland dem Sachsen och Polen (August den Starke). För Danmark-Norge och Sverige med Finland blev resultatet något av en liknande ställning i norra Europa och europeisk stormaktspolitik, dvs inget av länderna var i närheten av att vara en stormakt, trots att de delade på hela Norden och mycket av haven däremellan.

En finess i bokverket är just författarens komparationer. Där kan man säga att författaren åstadkommer omdömen som kan vara objektiva.

En annan poäng är att han använder sig av hypotetiska antaganden, för att belysa ett fenomen. Ett slående sådant är när författaren frågar sig vad som hade hänt om Karl XII inte bara varit 18 år när Sverige blev angripet? Ett annat är vad som hade hänt om Karl XII dött eller tillfångatagits tidigare? En snabb fred med Ryssland genom att ge upp de baltiska provinserna? Och sedan kasta sig över Danmark? Eller...? Dessa hypotetiska antaganden bevisar ju inget, men ger en grund för reflexioner och en relativisering av våra omdömen.

Dan H Andersen visar att han som författare inte behöver kapitel på kapitel om Hur och Varför. Nej, han har premisserna för en allsidig och faktabaserad humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning i sin hand. Förmågan till tolkningar och allsidighet på basen av källkännedom visas i detta mästerverk om det nordiska kriget för 300 år sedan.

Björn von Sydow

Dan H. Andersen. *Store Nordiske Krig. Bind 1 1700-1710 Store Planer. Bind 2 1711-1721 Triumf og Tragedie.* Politikens forlag, København 2021.

TEXTILKONSTNÄREN MÄRTA MÅÅS-FJETTERSTRÖM – MÄNNISKAN BAKOM MATTORNA

Mattorna är mer kända än konstnären som skapade dem, även om den svenska textilkonstnären Märta Måås-Fjetterström (1873–1941) blev rik och berömd, världsberömd till och med. Hennes textilier finns hemma hos filmregissören Steven Spielberg, på kungliga slott, på Louvren i Paris och säljs för ofta sexsiffriga belopp.

”Se på mattorna – de är jag”, lär hon ha sagt, när hon ombads att beskriva sitt konstnärskap. Hon var omvitnat förtegen om sig själv, men vem var människan bakom verken? Efter närmare fem år av efterforskningar berättar journalisten Annika Persson om konstnärens liv i *Var vid gott mod – en bok om konstnären fröken Märta Måås-Fjetterström*.

Boken är välkommen, då någon egentlig skildring av Märta Måås-Fjetterström som person inte har utkommit tidigare. Det har sina skäl, då spåren efter henne har sopats igen, både med avsikt och utan. Efter hennes död brände syskonen upp systemens alla personliga dokument, brev, anteckningar och foton. Varför vet man inte. Den enda avhandling som har skrivits om konstnären, av konsthistorikern Gunhild Engholm någon gång på 1950-talet, är spårlöst försvunnen. Men Annika Persson fick kontakt med Engholms dotter, som hade kvar moderns arbetsmaterial. Där fanns den stora skatten – textilkonstnärens livslånga brevväxling med en av sina bästa vänner, studiekamraten Clary Hahr, bosatt i London.

Kring den korrespondensen har författaren lagt ett pussel av bitar från många olika källor, bitar som tillsammans skapar en mycket levande och trovärdig bild av konstnärens liv och sammanhang. Annika Persson skriver fängslande och lättillgängligt, utifrån mycket gedigna och imponerande efterforskningar, som många gånger har varit svåra på grund av bristen på källmaterial.

Boken är rikt illustrerad med teckningar, foton, ritningar, förlagor till vävar och de färdiga verken. (Märta vävde inte själv – det gjorde väverskor.) Författaren kallar henne enbart vid förnamnet och Märta kallas hon även här, för enkelhets skull.

Märta Fjetterström (Måås lägger hon till senare, efter ett förmodat soldatnamn i släkten) föds i Kindstad i Östergötland, som det andra barnet av så småningom åtta till prästparet Rudolf och Livia Fjetterström. Fadern blir senare kyrkoherde i Vadstena.

Systemen Ebba berättar att fadern och Märta sitter och ritar tillsammans på

kvällarna. De är lika varandra – långa, strama och allvarliga. Rudolf är strikt lutheran och för honom handlar tron om plikt, ansvar och att skjuta upp belöningarna. Mycket av denna gudstro verkar dottern ta till sig.

Märta drömmer om att bli illustratör, men får bli teckningslärarinna. 1890 börjar hon på Högre konstindustriella skolan (nuvarande Konstfack) i Stockholm. De fem åren där hör till de mest betydelsefulla i hennes liv – och roligaste. Hon blir ”Märtis”, får vänner, många av dem för livet, och här läggs grunden till ett kvinnligt yrkesnätverk. Till kamraterna hör den ovan nämnda Clary Hahr, mönstertecknare, Gerda Sprinchorn, skulptör, och Elsa Maartman, senare gift Beskow – skapare av de kända barnböckerna.

Här möter Märta också Annie Frykholm, som även hon blir textilkonstnär och en mycket nära vän under hela livet. I boken skrivs det inte ut uttryckligen, men i en artikel (tidningen *Hemslöjd*, nummer 6/2021) om den kallar författaren Annie för Märtas livskamrat. Riktigt hur relationen ser ut vet man inte och det spelar kanske inte någon roll.

Efter studierna får Märta arbete som teckningslärarinna i Jönköping och flyttar därmed från Stockholm, bort från vännerna. Hon har svårt att hitta likasinnade och saknaden efter studiekamraterna är ett återkommande tema i breven till Clary.

Hon känner av ”det lilla konstembryot” inom sig, får nya idéer och börjar parallellt med lärarvärvet ta textila mönsteruppdrag för Kulturhistoriska föreningen, ”Kulturen” i Lund, ett sydsvenskt centrum för den växande hembygdsrörelsen. Där vill man skapa nytt med grund i gamla allmogemönster, liksom William Morris i London. 1902 lockas Märta över till Kulturen, som föreståndare för textilavdelningen. I tjänsten ska ingå tid för eget skapande, men det blir inte så mycket med det, på grund av att chefen är ”en smula rubbad”, som hon skriver till Clary.

Därför tar hon 1905 med sig sina kunskaper om skånsk allmogetextil till Malmö, där hon får chansen att bli föreståndare för länets hemslöjdsförenings nya magasin. Styrelsen och dess starka kvinna, friherrinnan Coyet, anser dock att Märta blir för självständig, som inte enbart vill kopiera de traditionella mönstren utan skapa nytt. 1911 får hon helt enkelt sparken.

Men tur är nog det. Vem vet om det annars hade blivit några mattor. Efter att ha hämtat sig efter nederlaget i Malmö och arbetat med annat en tid, får Märta en ny möjlighet. 1913 blir hon tillfrågad av Lilli Zickerman, grundare av Svensk Hemslöjd, om att starta en vävskola inom det konstnärskollektiv denna har skapat i Vittsjö i Skåne. Hon tackar ja, under förutsättning att hon får vara självständig – och så blir det.

Vid 40 års ålder får Märta till slut konstnärlig frihet. En *late bloomer*. ”Äntligen passar livet”, skriver Annika Persson. Det är nu mattorna börjar komma till, först på initiativ av Lilli Zickerman, som har ambitionen att skapa mattor på nordisk grund, som motvikt till den stora importen av orientaliska mattor.

1914 deltar Märta på den Baltiska utställningen i Malmö – och nu kommer genombrottet! Med det följer nya kunder, som Ludvig Nobel (brorson till Alfred), strandorten Båstads skapare. Han engagerar henne för att skapa textilier till det nya badhotellet. Genom Nobel får hon även möjlighet att starta en egen verkstad i Båstad 1919. Nu blir hon sin egen.

Inredningsstjärnan på uppåtgående, Carl Malmsten, tar kontakt och de inleder ett fruktbart, livslångt samarbete. Märta Måås-Fjetterström är nu ett etablerat namn. Hon får prestigefyllda uppdrag och deltar på utställningar världen över, mottar priser och utmärkelser. Men det verkliga erkännandet får hon först 1934, när pressen geniförklarar henne vid den utställning på Liljevalchs konsthall i Stockholm, där hennes verk är huvudnumret.

Den då mycket unga inredningsarkitekten Lena Larsson, som 1940 arbetar hos Malmsten, möter den äldre konstnärinnan genom sin arbetsgivare. Hon skriver att Märta såg ut som en ”farlig fågelskrämma”:

Det var inte bara profilen, som sprang ut som en näbb, ett segel. Med det strängt mittbenade gråa håret och de långa kjolarna verkade hon på ett säreget sätt gammal flicka. Jag kunde bara inte fatta att denna tillknäppta tant hade gjort doftande mattor som ’Örtagården’, ’Juniblommor’ och ’Rosorna’.

Men när Märta ler upptäcker Lena Larsson något annat: ”Det glittrade inne i de smala djupa ögonen, det myste i hela nätverket av fina ögonrynkor. Man förstod att man varit dum.”

Vid det mötet har dock textilkonstnären inte lång tid kvar. Hon har känt sig pigg men strax innan påsk 1941 läggs hon in på Helsingborgs lasarett för smärtor i magen. Buken är full av tumörer. Hon opereras men avlider kort därefter, på påskdagen. Boktiteln ”Var vid gott mod” kommer från bibelorden på det oavslutade antependium, altarförhänge, som låg på Märtas ritbord i ateljén vid hennes bortgång.

Marianne Nordenlöw

Annika Persson. *Var vid gott mod – en bok om konstnären fröken Märta Måås-Fjetterström*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2021.

Not: Den utställning som visades på Kungliga slottet i Stockholm 2019–20, till hundraårsjubileet av att Märta Måås-Fjetterströms verkstad grundades, går ännu att se digitalt på www.kungligaslotten.se.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:

Arne Hardis, politisk redaktör *Weekendavisen*, København

Marianne Nordenlöw, journalist, Stockholm

Hans H. Skei, *NT*:s norske redaktör, Oslo

Björn von Sydow, fd talman, ordförande LF huvudstyrelse, Sigtuna

Mandatställningen i de nordiska parlamenten

Partitillhörighet och antal

Danmark

Folketinget 179 medlemmar

Val 5 juni 2019

Socialdemokratiet	49
Venstre	39
Dansk Folkeparti	16
Socialistisk Folkeparti	15
Radikale Venstre	14
Enhedslisten	13
Det Konservative Folkeparti	13
Nye Borgerlige	4
Liberal Alliance	3
Frie Grønne	3
Alternativet	1
Kristendemokraterne	1
Inuit Ataqatigiit (Grönlands repr.)	1
Siumut (Grönlands repr.)	1
Sambandsflokkurin (Färöarnas repr.)	1
Javnaðarflokkurin (Färöarnas repr.)	1
Uden for folketingsgrupperne	4

Finland

Riksdagen 200 ledamöter

Val 14 april 2019

Socialdemokratiska riksdagsgruppen	40
Sannfinländska riksdagsgruppen	38
Samlingspartiets riksdagsgrupp	38
Centerns riksdagsgrupp	31
Gröna riksdagsgruppen	20
Vänsterförbundets riksdagsgrupp	16
Svenska riksdagsgruppen	10
Kristdemokratiska riksdagsgruppen	5
Liiike Nyt-rörelsens riksdagsgrupp	1
Riksdagsgrupp Ano Turtiainen	1

Island

Alltinget 63 medlemmar	
Val 25 september 2021	
Selvstændighedspartiet/ Sjálfstæðisflokkur	17
Fremskridtspartiet/Framsóknarflokkurinn	13
Venstrepartiet – De Grønne/ Vinstrihreyfingin – grænt framboð	8
Alliancen/Samfylkingin	6
Piratpartiet/Píratar	6
Folkets parti/Flokkur fólksins	6
Liberal reform/Viðresin	5
Centerpartiet/Miðflokkurinn	2

Norge

Stortinget 169 representanter	
Val 13 september 2021	
Arbeiderpartiet	48
Høyre	36
Senterpartiet	28
Fremskrittspartiet	21
Sosialistisk Venstreparti	13
Venstre	8
Rødt	8
Kristelig Folkeparti	3
Miljøpartiet De Grønne	3
Pasientfokus	1

Sverige

Riksdagen 349 ledamöter	
Val 9 september 2018	
Socialdemokraterna	100
Moderata samlingspartiet	70
Sverigedemokraterna	62
Centerpartiet	31
Vänsterpartiet	27
Kristdemokraterna	22
Liberalerna	20
Miljöpartiet de gröna	16
Utan partibeteckning	1

Färöarna

Lagtinget 33 medlemmar	
Val 31 augusti 2019	
Fólkaflokkurin (Folkepartiet)	8
Javnaðarflokkurin (Socialdemokraterne)	7
Sambandsflokkurin (Samhørigheidspartiet)	7
Tjóðveldi (Det Republikanske Parti)	6
Framsökn	2
Miðflokkurin (Centerpartiet)	2
Sjálvstýri (Selvstyrepartiet)	1

Grönland

Inatsisartut 31 medlemmar	
Val 6 april 2021	
Inuit Ataqatigiit	12
Siumut	10
Partii Naleraq	4
Demokraterne	3
Atassut	2

Åland

Lagtinget 30 ledamöter	
Val 20 oktober 2019	
Åländsk Center	9
Liberalerna på Åland	6
Moderat samling	4
Obunden samling	4
Ålands socialdemokrater	3
Hållbart initiativ	2
Ålands framtid	1
Åländsk demokrati	1

/LW per januari 2022

Källor: Parlamentens hemsidor

SAMMANFATTNING

2022 års första utgåva har det gångna årets politiska händelser i Norden som huvudtema. Coronapandemin dominerade fortsatt politiken i de nordiska länderna under 2021. För de ländersvisa översikterna svarar Arne Hardis för Danmark, Henrik Wilén för Finland, Orri Páll Ormarsson för Island, Harald Stanghelle för Norge, Maggie Strömberg för Sverige samt Jan Kløvstad för de självstyrande områdena Färöarna, Grönland och Åland. Tecknarna är för Danmark Jens Hage, Finland Wilfred Hildonen, Island Ívar Valgarðsson och Helgi Sigurðsson, Norge Inge Grødum, Sverige Kjell Nilsson-Mäki och Färöarna Óli Petersen. *NT*:s finländske redaktör Guy Lindström har skrivit en sammanfattande inledning.

Ytterligare bidrag på artikelsidan är Elina Druker som skriver om John Bauers sagoskogar. Eva Pohl har en artikel med titeln ”Kvindelige kunstnere står nu i spotlyset”. Patrik Steorn berättar om affärsmannen och kulturmecen-taten Ernest Thiel. Henrik Wivel har besökt Ordrupgaarden och Snøhettas nya arkitektoniska ramar. Lena Wiklund har intervjuat Nordiska rådets direktör Kristina Háfoss.

Josefin Carlring resonerar i *För egen räkning* om en tid då nordiskt samarbete behövs som mest. Anders Ljunggren analyserar i sin *Krönika om nordiskt samarbete* på temat Norden, säkerheten och framtiden.

I avdelningen *Letterstedtska föreningen* återfinns utdelningen av Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj 2021 till Erkki Tuomioja. Louise Hertzberg har sammanfattat LF webinarium ”Post corona – så ska Norden möta framtida kriser”. Sist i avdelningen återfinns Dag Lindberg in memoriam av Guy Lindström.

I *Bokessän* skriver Arne Hardis om Kulturministeriet 60 år.

Kring böcker och människor består av tre bidrag. Hans H. Skei recenserar Kaja Schjerven Mollerins bok om samtal med Cecilie Løveid. Björn von Sydow har fördjupat sig i Store Nordiske krig i 2 band av Dan H. Andersen. Avdelningen avslutas med Marianne Nordenlöv som skriver om Annika Perssons biografi om textilkonstnären Märta Måås-Fjetterström.

Sist i numret återfinns mandatställningen i de nordiska parlamenten.

LW

TIIVISTELMÄ

Vuoden 2022 ensimmäisen numeron pääteema on Pohjoismaiden viime vuoden poliittiset tapahtumat. Koronapandemia hallitsi edelleen Pohjolan maiden politiikkaa. Maiden katsauksista vastaavat: Tanskan Arne Hardis, Suomen Jan-Anders Ekström, Islannin Orri Páll Omarsson, Norjan Harald Stanghelle, Ruotsin Maggie Strömberg sekä Grönlannin ja Ahvenanmaan itsehallintoalueiden osalta Jan Kløvstad. Piirrosten tekijät ovat Tanska Jens Hage, Suomi Wilfred Hildonen, Islanti Ívar Valgarðsson ja Helgi Sigurðsson, Norja Grødum, Ruotsi Kjell Nilsson-Mäki ja Färsaaret Óli Petersen. *NT*:n suomalainen toimittaja Guy Lindström on kirjoittanut tiivistävän johdannon.

Mukana on myös Elina Drukerin artikkeli John Bauerin satumetsistä. Eva Pohlin otsikko on ”Kvindelige kunstnere står nu i spotlyset”. Patrik Steorn kertoo liikemiehestä ja kulttuurimesenaatista Ernest Thielistä. Henrik Wivel on tutustunut Ordrupgaardenin ja Snøhettan uusiin arkkitehtoniisiin kehyksiin. Lena Wiklundin haastateltavana on Pohjoismaiden neuvoston johtaja Kristina Háfoss.

Josefin Carlring pohtii *För egen räkning* -palstalla aikaa, jolloin pohjoismainen yhteistyö on kaikkein tarpeellisinta. Anders Ljunggren analysoi osuudessaan *Krönika om nordiskt samarbete* aihetta Pohjola, turvallisuus ja tulevaisuus.

Jacob Letterstedtin pohjoismainen ansiomitali 2021 on myönnetty Erkki Tuomiojalle ja *Letterstedtska föreningen* -osastossa selostetaan tilaisuutta. Louise Hertzberg on tiivistänyt LF:n verkkoseminaarin ”Post corona – så ska Norden möta framtida kriser”. Viimeisenä osastossa on Guy Lindströmin Dag Lindbergistä kirjoittamat muistosenat.

Bokessänissä Arne Hardis kirjoittaa aiheesta kulttuuriministeriö 60 vuotta.

Kring böcker och människor sisältää kolme artikkelia. Hans H. Skei arvostelee Kaja Schjerven Mollerinin kirjan keskusteluista Cecilie Løveidin kanssa. Björn von Sydow on syventynyt Dan H. Andersenin teoksen *Store Nordiske krig 2.* osaan. Viimeisenä on Marianne Nordenlöwin artikkeli Annika Perssonin kirjoittamasta tekstiilitaiteilija Märta Måås-Fjetterströmin elämäkerrasta.

Viimeisenä lehdessä on Pohjoismaiden parlamenttien paikkajakaumat.

LW

Suomennos:
Paula Ehrnebo